

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератури

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістр

Постапокаліптичний світ у творах

Маргарет Етвуд

Виконав студент II курсу
групи ІМ-61
спеціальності 014 «Середня освіта
(Англійська мова та зарубіжна
література)»
Липко Дамир Германович

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент
Тхорук Раїса Леонтіївна

Рецензент – Овдійчук Ліля Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови
та літератури "Міжнародного економіко-
гуманітарного університету імені
Степана Дем'янчука

Рівне - 2025

АНОТАЦІЯ

Липко Д. Постапокаліптичний світ у творах Маргарет Етвуд: дипломна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»: спеціальність «Англійська мова і література, зарубіжна література»: Машинопис. – Рівне, 2025. 68с.

Зміст анотації

Магістерська робота присвячена комплексному опису постапокаліптичного світу в романах Маргарет Етвуд «Оповідь служниці» та «Рік потопу». Дослідження зосереджується на виявленні соціальних, екологічних, моральних і композиційних особливостей, які формують художню модель майбутнього у вибраних творах. У центрі уваги авторка, як показують спостереження, взаємодія людини та суспільства в умовах катастрофічних змін, а також те, як екстремальні обставини впливають на політичні системи, міжособистісні стосунки, ідентичність та комунікативні практики.

Робота складається із п'яти розділів та трьох додатків.

У роботі розглянуто два різні постапокаліптичні сценарії. У розділі про роман «Оповідь служниці» встановлюється спосіб описати політичний занепад, встановлення тоталітарного режиму та повне підпорядкування особистості державі. Аналіз зосереджується на механізмах контролю, обмеженні прав, маніпуляції мовою та трансформації соціальних ролей (ритуали). Натомість у наступному розділі про роман «Рік потопу» акцент зроблено картинах і структурах, які виявляють екологічну кризу та біотехнологічну загрозу, спричинену неконтрольованим розвитком науки та діяльністю транснаціональних корпорацій. Окрему увагу приділено соціальній структурі релігійно-екологічних об'єднань, зокрема спільноті «Божих Садівників».

Результати дослідження показують, що постапокаліптичні світи Маргарет Етвуд виконують роль метафори сучасних суспільних криз — політичних, екологічних та моральних.

Ключові слова: постапокаліпсис, художній світ, екологічна катастрофа, тоталітаризм, ідентичність, утопія, канадська література.

ABSTRACT

Lipko D. The Post-Apocalyptic World in the Works of Margaret Atwood: Master's thesis for the degree of Master of Arts, specialty "English Language and Literature, World Literature". Typescript. Rivne, 2025. 68 p.

Master's thesis is devoted to a comprehensive analysis of the post-apocalyptic world in Margaret Atwood's novels *The Handmaid's Tale* and *The Year of the Flood*. The study focuses on identifying the social, ecological, moral, and compositional features that shape the artistic model of the future in the selected works. As the analysis shows, the central focus is the interaction between the individual and society under conditions of catastrophic change, as well as the ways in which extreme circumstances affect political systems, interpersonal relationships, identity, and communicative practices.

The thesis consists of five chapters and three appendices.

The study examines two different post-apocalyptic scenarios. In the chapter devoted to *The Handmaid's Tale*, the research explores the representation of political decline, the establishment of a totalitarian regime, and the complete subjugation of the individual to the state. The analysis concentrates on mechanisms of control, restriction of rights, manipulation of language, and the transformation of social roles (rituals). In contrast, the following chapter on *The Year of the Flood* focuses on images and structures that reveal an ecological crisis and a biotechnological threat caused by the uncontrolled development of science and the activities of transnational corporations. Particular attention is paid to the social structure of religious-ecological communities, especially the group known as the God's Gardeners.

The results of the study demonstrate that Margaret Atwood's post-apocalyptic worlds function as a metaphor for contemporary social crises—political, ecological, and moral.

Key words: post-apocalypse, fictional world, ecological catastrophe, totalitarianism, identity, utopia, Canadian literature.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ВСТУП.....	7
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження постапокаліптичної літератури.....	12
1.1. Постапокаліпсис як жанр та його історична еволюція.....	12
1.1.1. Ключові тематичні мотиви постапокаліптичних творів.....	16
1.1.2. Соціально-політичні, релігійні та екологічні чинники формування постапокаліптичного дискурсу.....	18
1.2. Комунікація у кризових соціумах та її дослідження.....	21
Розділ 2. Творчість Маргарет Етвуд та її зацікавлення Екологічними темами.....	27
Розділ 3. Особливості картин майбутнього світу у романі Маргарет Етвуд «Оповідь слуніці».....	31
3.2.1. Тоталітаризм, контроль та деградація соціальних інститутів.....	31
3.2.2. Нові ритуали як засіб ідеологічного контролю.....	34
3.2.3. Мова персонажів та її мовленнєві варіанти.....	36
Розділ 4. Постапокаліптичний світ у романі «Рік потопу».....	41
4.1. Екологічна катастрофа та біотехнологічна загроза.....	42
4.2. Соціальний структура постапокаліптичного світу.....	43
4.3. Релігійно-екологічні спільноти.....	44
4.4. Ритуали та конструювання спільної ідентичності.....	44
4.5. Мова персонажів та її мовленнєві варіанти.....	46
Розділ 5. Порівняльний аналіз моделей постапокаліпсису в обох романах.....	48
Наративні стратегії авторки.....	48
 Висновки.....	54
Список використаних джерел.....	57
Додатки	

Вступ

Проблематика постапокаліптичних світів у сучасному літературознавстві набуває особливої ваги, адже саме цей жанровий напрям найгостріше відображає виклики нинішньої епохи: екологічну загрозу, політичну нестабільність, технологічні ризики та моральний занепад людства. Глобальні процеси — зміна клімату, виснаження природних ресурсів, зростання впливу транснаціональних корпорацій на приватне й суспільне життя та повернення авторитарних практик у різних державах — актуалізують необхідність осмислення постапокаліптичних моделей у художній літературі.

У цьому аспекті творчий доробок Маргарет Етвуд вирізняється особливою концептуальною глибиною, оскільки письменниця не просто уявляє можливі варіанти майбутнього, а й аналізує їх крізь соціальні, етичні й комунікативні трансформації.

Канадський літературний простір традиційно звертається до теми екологічної рівноваги та взаємодії людини з природою, що робить його сприятливим середовищем для формування екологічно орієнтованих художніх концепцій. Саме Маргарет Етвуд, одна з ключових фігур канадської літератури, пропонує власну модель постапокаліптичного світогляду, де екологічні проблеми тісно переплетені з критикою політичних режимів, технологічного прогресу та соціальної нерівності. Її твори майстерно поєднують елементи утопічних і антиутопічних традицій із рисами спекулятивної фантастики, створюючи художні світи, у яких сучасна реальність постає в загостреній і прогнозованій формі.

Популярність утопій і антиутопій у сучасній культурі пояснюється прагненням суспільства переосмислювати власні страхи та загрози. Такі твори слугують своєрідним експериментальним майданчиком для моделювання можливих варіантів соціального розвитку, нових систем комунікації та альтернативних способів організації суспільства. М. Етвуд у романах «Оповідь служниці»

та «Рік потопу» представляє два різні типи постапокаліптичних світів. Перший текст висвітлює соціально-політичний занепад, зосереджений на тоталітарному контролі та руйнуванні гуманістичних цінностей, тоді як другий описує екологічно-технологічний колапс, спричинений науковими експериментами, корпоративною владою та людською безвідповідальністю.

Розглянуті романи свідчать, що апокаліптичні зміни не завжди мають раптовий характер: частіше вони формуються поступово — як результат накопичених суспільних, моральних і екологічних криз. Саме тому аналіз цих текстів відкриває можливість простежити, як література осмислює процес руйнування соціальних інститутів, деформацію повсякдення й характер комунікації та зміни моделей влади в умовах розпаду.

З огляду на це ця робота зосереджується на комплексному дослідженні постапокаліптичних образів та наративів у творчості Маргарет Етвуд, акцентуючи на їхніх соціальних та екологічних вимірах. Важливим аспектом стає також встановлення описаних письменницею стратегій формування влади та способів виживання людини. Порівняння двох різних, але взаємопов'язаних моделей майбутнього, запропонованих М. Етвуд, дає змогу осмислити, як художня література реагує на глобальні зміни сучасного світу та попереджає про можливі сценарії його трансформації.

Актуальність теми

У реаліях ХХІ століття постапокаліптична проблематика набуває особливої ваги, оскільки саме вона найгостріше реагує на масштабні світові зміни — кліматичні зрушення, соціальні конфлікти, політичну нестабільність і стрімкий розвиток технологій. Сьогодні дедалі частішими і реальними стають екологічні збої, загрози біотехнологічного втручання, зміцнення авторитарних режимів, підрив демократичних принципів. На цьому тлі література, яка конструює варіанти майбутнього, стає важливим інструментом осмислення суспільних процесів і попередження про можливі наслідки людської діяльності.

Постапокаліптичний дискурс дозволяє дослідити, як трансформуються соціальні механізми, моделі комунікації та моральні орієнтири під тиском

кризових умов. Особливий інтерес становить творчість Маргарет Етвуд, адже її романи поєднують гостру соціальну аналітику, екологічну проблематику та психолінгвістичний погляд на руйнування суспільних структур. Вона акумулює сучасні тенденції та проектує їх у формі літературного твору.

Актуальність звернення до творів М. Етвуд зумовлена також тим, що її художні світи демонструють різні типи глобальних загроз: від політичного тоталітаризму й системного пригнічення до екологічних катастроф і небезпечних біотехнологічних експериментів. Опис художніх моделей її творів дає можливість побачити, як суспільства переживають руйнацію стабільності.

Отже, актуальність обраної теми полягає у потребі комплексного осмислення постапокаліптичних наративів у романах Маргарет Етвуд, що представляють її бачення майбутнього. Таке дослідження дає змогу краще зрозуміти, яким чином художні тексти відображають сучасні кризи.

У якості об'єкта дослідження розглядається постапокаліптичний дискурс, репрезентований у художніх світах Маргарет Етвуд. Особлива увага приділяється тому, як у романах «Оповідь служниці» (1885) та «Рік потопу» (2009) відтворюються процеси соціальної, екологічної та комунікативної перебудови в умовах глобального занепаду.

Предметом роботи є специфіка конструювання постапокаліптичних моделей у названих творах М. Етвуд: логіка функціонування владних систем, трансформація гендерних та соціальних ролей, формування релігійно-екологічних спільнот, а також особливості мовлення персонажів, які проживають у нестабільному середовищі.

Для реалізації мети роботи було застосовано комплексний методологічний підхід, що дозволив всебічно проаналізувати постапокаліптичний дискурс у романах Маргарет Етвуд. Центральним став метод цілісного текстового аналізу, за допомогою якого вдалося виокремити ключові сюжетні, образні та смислові компоненти романів «Оповідь служниці» та «Рік потопу».

Порівняльно-зіставний метод дав змогу співставити дві моделі постапокаліптичного майбутнього, створені письменницею, і визначити, як у кожному

романі описуються владні структури та механізми їх існування, екологічні мотиви та вплив травматичного досвіду на мовлення людини. Завдяки цьому стало можливим закономірності та специфічні риси кожного тексту.

Для інтерпретації символічних, релігійних, гендерних і соціальних елементів художнього простору використано структурно-семіотичний та міфопоетичний аналіз. Такі методи дали підстави з'ясувати роль образів, ритуалів і культурних кодів у формуванні постапокаліптичної атмосфери та ідейного наповнення творів.

Психолінгвістичний підхід застосовано для дослідження мовних моделей, що визначають поведінку персонажів у ситуації кризи: аналізувалися особливості комунікативної взаємодії, мовні маркери влади, страху й спротиву, а також трансформації мовлення в умовах тоталітарного чи екологічно зруйнованого світу.

Культурологічний та соціокритичний методи доповнили дослідження, давши змогу співвіднести художні моделі Етвуд із реальними суспільними тенденціями — політичними, технологічними, екологічними та гендерними — і з'ясувати, яким чином література реагує на сучасні глобальні виклики.

Наукова новизна представленої роботи ґрунтується описі постапокаліптичного дискурсу у двох романах Маргарет Етвуд у поєднанні наративних (соціальні, екологічні теми) та психолінгвістичних аспектів. У дослідженні здійснено комплексне зіставлення двох різнорідних моделей майбутнього, змодельованих авторкою: тоталітарно-політичної в творі «Оповідь служниці» та еколого-технологічної у тексті роману «Рік потопу». Таке порівняння дозволило простежити спільний підхід авторки: відстеження механізму формування постапокаліптичного світу — повільного, але невідворотного руйнування цивілізаційних структур. У роботі показано, яким чином ритуальне мовлення, альтернативні форми комунікації (шепіт, жести, щоденник та ін.) презентують механізми контролю, страху та спротиву в умовах соціального колапсу.

Екологічний колапс у творах М. Етвуд інтерпретується як соціально зумовлений процес, що виникає на перетині моральної деградації, економічних інтересів і технологічного розвитку. Такий підхід дозволив окреслити руйнування довкілля та людського соціуму.

Результати дослідження розширюють наявні уявлення про специфіку постапокаліптичної парадигми в сучасній канадській літературі та підтверджують значущість творчості Маргарет Етвуд для осмислення глобальних тенденцій і загроз ХХІ століття.

Практична цінність проведеного дослідження полягає у можливості застосування його висновків у подальших літературознавчих, філологічних та міждисциплінарних студіях, що стосуються тематики екологічної критики. Запропоновані у роботі підходи можуть слугувати основою для дослідження текстів інших авторів, котрі звертаються до проблем екологічного колапсу, політичних трансформацій чи технологічних загроз.

Розділ 1. Теоретичні засади дослідження постапокаліптичної літератури

У сучасному літературному процесі постапокаліптичний жанр займає виразну, самостійну нішу, адже пропонує художні моделі світу, який існує вже після фатальної події, що докорінно змінила суспільний лад, довкілля або самі засади людського буття.

У центрі таких творів перебуває візія реальності «після кінця», де порушені звичні правила, розпалися інституції влади, культури й моралі, а міжлюдські відносини формуються відповідно до нових, часто екстремальних, принципів (Бовсунівська, 2015; с. 202–205; Кравець, 2019; с. 132–135).

1.1.1. Постапокаліпсис як жанр та його історична еволюція

Постапокаліптичні твори найчастіше розглядаються у сегменті антиутопій. А жанр антиутопії розглядають та його ознаки детально виписують у більшості історій зарубіжної літератури XX століття та у підручниках із цього предмету (Галич, 2002; с. 112–115).

Якщо апокаліптичні наративи зосереджуються переважно на самому акті руйнування, то постапокаліптичні тексти спрямовані на осмислення наслідків катастрофи та стратегій пристосування людини до радикально змінених умов.

Тісний зв'язок постапокаліптичного жанру з апокаліптичною традицією є очевидним: обидва типи наративу стосуються радикальних змін світового порядку. Однак їхній часовий вектор різний: апокаліптична оповідь фокусується на моменті руйнування й кардинального зламу, тоді як постапокаліптична — на житті після цієї події. Водночас постапокаліптичні твори активно використовують образи та мотиви, властиві апокаліпсису: очищення, випробування, покарання, шанс на новий початок.

Вплив антиутопії на постапокаліптичну літературу не менш важливий. Антиутопічні тексти досліджують механізми тотального контролю, згортання демократичних інститутів, маніпуляцію свідомістю, обмеження свободи й приватності. Такі мотиви нерідко стають передумовою або безпосередньою причи-

ною катастрофи у постапокаліптичних наративах. У багатьох творах демонструється, як надмірна централізація влади, технологічний контроль над людиною чи знецінення людської гідності призводять до краху цивілізації. Відтак антиутопія й постапокаліпсис можуть розглядатися як два послідовні етапи: спочатку — деградація суспільства в умовах репресивного ладу, потім — руйнування цього ладу й наслідки для людей, які залишилися.

У художній системі Маргарет Етвуд цей зв'язок простежується особливо чітко. Її роман «Оповідь служниці» пропонує модель тоталітарної антиутопії, тоді як «Рік потопу» розгортає вже постапокаліптичний сценарій, у якому екологічні та біотехнологічні чинники призводять до краху попереднього світу. Таким чином, авторка вибудовує широку панораму: від поступового наростання кризи до життя після її вибуху, поєднуючи апокаліптичну, антиутопічну та постапокаліптичну поетику.

У теоретичних працях постапокаліптичний жанр зазвичай розглядають як різновид ширшого спектра літератури про майбутнє, до якого також належать антиутопія, наукова фантастика, еко- та соціальна фантастика.

Відмінною рисою постапокаліптичних творів стає їхня увага до тем виживання, відбудови чи трансформації людини та спільнот після глобальної кризи. Художньо сконструйований світ після катастрофи поєднує два пласти: руїни колишньої цивілізації та зусилля персонажів, спрямовані на створення нових форм співжиття, що часто водночас є критичним коментарем до актуальної дійсності. А це улюблена тема Маргарет Етвуд: виживання.

Історичні витoki постапокаліптичної оповіді можна відшукати вже в архаїчних міфах і сакральних текстах, де описуються завершення світу й подальше відродження людства чи обраної спільноти, вважають дослідники. Мотиви всесвітнього потопу, божественного покарання або космічної катастрофи, після яких можливе оновлення порядку, визнані ранніми формами сюжетів, що містять елементи посткатастрофічної перебудови (Галич, 2002; с. 118–120; Літературознавство: Словник основних понять, 2005; с. 54–56).

Такі оповіді вже тоді поєднували космологічні, моральні та соціальні смисли, які згодом набули більш секуляризованого вираження в художній літературі.

Подальший етап становлення прототипів жанру припадає на XIX століття, коли в європейській літературі з'являються твори, що осмислюють наслідки індустріалізації, наукового прогресу та технічних новацій. Саме тоді формується наукова фантастика, яка створює підґрунтя для нових сценаріїв загибелі або радикальної зміни цивілізації. Катастрофа поступово втрачає суто «божественний» характер і починає пояснюватися техногенними, антропогенними чи соціальними чинниками: війнами, епідеміями, технічними аваріями, вичерпанням ресурсів.

Наприкінці XIX — на початку XX століття в літературі з'являються оповіді про глобальні епідемії, світові конфлікти, екологічний занепад чи духовну деградацію людства (Варданян, 2021; с. 94–98).

Після Першої та Другої світових воєн постапокаліптичні мотиви значно активізувалися. Колективна травма, досвід тотального знищення, використання ядерної зброї та розподіл світу на ворожі блоки сприяли формуванню цілої низки текстів, у яких моделювався світ після глобального катаклізму. У добу «холодної війни» жанр постапокаліпсису змінюється: актуалізуються теми радіаційної загрози, тоталітарних режимів, екологічної нестабільності, експериментів над суспільством і застосування біологічної зброї (Claeys, 2017; p. 112–118).

У другій половині XX — на початку XXI століття постапокаліптична література дедалі більше віддзеркалює культурні страхи та глобальні виклики сучасної цивілізації. Інтенсивний розвиток біотехнологій, посилення кліматичної кризи, урбанізація, цифровізація та зростання інформаційних потоків сприяють появі нових моделей «світу після». Жанр переходить із маргінальної площини в один із центральних сегментів масової та елітарної культури, захоплюючи літературу, кінематограф, серіали, відеоігри.

Серед авторів, що активно працюють у цьому напрямі, варто згадати Маргарет Етвуд, Кормака Маккарті, Октавію Батлер, Ніла Геймана та інших, які поєднують постапокаліптичні сюжети з екологічними, політичними, феміністичними та соціально-критичними ідеями.

Особливість постапокаліптичного жанру полягає в його високій чутливості до актуальних соціальних процесів і глобальних тривог. На цьому слід наголосити, бо тут саме й бачимо момент взаємозбагачення художніх літературних текстів і дискурсів політичних, наукових.

Соціальні потрясіння — війни, революції, економічні глухі кути — неодноразово ставали каталізаторами художніх сценаріїв, у яких цивілізація зазнає краху під тиском власних конфліктів. У таких текстах простежуються сумніви щодо стійкості суспільних структур, а також питання про можливість морального відродження після катастрофи.

Екологічний вимір постапокаліптичної літератури особливо посилюється у XXI столітті. Питання зміни клімату, деградації екосистем, забруднення навколишнього середовища та виснаження ресурсів зумовили появу великої кількості творів, у яких саме порушення екологічного балансу стає головним джерелом катастрофи. Такий підхід яскраво проявляється, зокрема, у романі Маргарет Етвуд «Рік потопу», де екологічна криза переплітається з наслідками неконтрольованого розвитку біотехнологій.

Технологічні ризики — штучний інтелект, генетичні модифікації, біологічна зброя, інформаційні війни — також істотно вплинули на еволюцію жанру. У постапокаліптичних текстах все частіше з'являються сюжети, де технології, створені для комфорту й прогресу, перетворюються на фактор загибелі людства або принаймні радикальної зміни його статусу. У творчості Етвуд саме біотехнологічні експерименти стають тією силою, яка запускає незворотні процеси, ведучи до занепаду цивілізації та появи нових форм життя (Atwood, 2009; p. 130–135; Хабета, 2012; с. 189–191).

Підсумовуючи, можна ствердити, що постапокаліптичний жанр сформувався на перетині багатьох традицій — міфологічної, апокаліптичної,

антиутопічної, науково-фантастичної — та продовжує розвиватися під впливом реальних історичних подій, соціальних змін і глобальних викликів. Його поетика відображає не лише уявлення про можливі сценарії катастрофи, а й глибоке занепокоєння станом сучасного світу, водночас пропонуючи різні варіанти того, як людство може (або не може) вижити після «кінця».

1.1.2. *Ключові тематичні мотиви постапокаліптичних творів*

У літературі про життя після катастрофи вирізняється широкий спектр мотивів, що допомагають автору передати змінений стан світу та глибинні трансформації людської свідомості. Вони принаймні докладно описані і важливі для визначення жанрової моделі фантастичних творів цього гатунку (Бовсунівська, Постапокаліптичний роман. 2015; с. 202–205; Кравець, 2019; с. 132–135).

Саме ці мотиви структурують художній простір твору, визначають його драматургію та задають напрямок інтерпретації соціальних, психологічних і філософських проблем. Серед найпоширеніших мотивів, що формують поетику жанру, виокремлюють теми занепаду цивілізації, боротьби за існування, руйнації суспільних інститутів, ізоляції, страху та духовного переродження.

Одним із найвиразніших тематичних компонентів постапокаліптичної прози є *зображення цивілізаційного обвалу*. Йдеться не лише про фізичні руїни міст чи інфраструктури — колапс часто має морально-етичний або соціокультурний характер. Знищення соціального порядку стає символом переходу у нову фазу людського буття, де колишні правила перестають діяти. Автори використовують цю руйнацію як художній маркер початку нової реальності, що оголює крихкість людських інституцій і показує, наскільки умовною є стабільність суспільства.

Крах цивілізаційного устрою формує психологічне тло для персонажів: їхній внутрішній світ стає відображенням хаосу, що охопив зовнішній простір. Розрив звичних структур змушує героїв переосмислювати моральні норми.

Саме тому мотив знищеної цивілізації часто виступає основним джерелом атмосфери тривоги й невизначеності, характерної для жанру.

Проблема виживання у постапокаліптичних творах нерозривно переплітається з питанням самопізнання. Виживання охоплює як базові потреби — пошук їжі, води, прихистку, оборону від небезпек. У нових умовах людина вимушена докорінно змінювати систему цінностей та власні уявлення про добро, зло, справедливість і людяність. Цей мотив часто виконує роль морального випробування.

У багатьох постапокаліптичних сюжетах на перший план виходить демонтаж традиційних суспільних структур — державної влади, освітніх систем, релігійних організацій, родинних зв'язків. Втрата цих інституцій не лише руйнує попередній порядок, але й стимулює появу нових форм соціального співіснування: стихійних спільнот, невеликих угруповань, квазікультів або жорстко ієрархізованих груп.

Тема трансформації влади займає особливе місце. У ситуаціях після катастрофи влада часто набуває грубих, примітивних форм: вона базується на силі, контролі ресурсів та маніпуляції страхом. Тексти постапокаліпсису нерідко демонструють, як ті самі структури, що колись захищали людей, перетворюються на інструменти тиску або джерело загрози. Такий мотив дозволяє авторам критично осмислити вразливість сучасних соціальних механізмів. (Baccolini, Moylan, 2003; p. 67–71).

Проблематика самотності посідає особливе місце у посткатастрофічних сюжетах. Ізоляція може бути спричинена втратою близьких, розпадом суспільства, фізичною небезпекою чи руйнуванням комунікаційних систем. У такому середовищі людина опиняється в ситуації, де традиційні соціальні зв'язки більше не працюють, а потреба в підтримці та взаємодії стає надзвичайно гострою.

Разом з тим самотність у постапокаліптичних творах може мати і продуктивний аспект: вона створює можливість для самостереження, внутрішнього аналізу та формування нових життєвих орієнтирів. Часто саме ізоляція прокла-

дає шлях до нових, більш щирих форм людської взаємодії, заснованих на спільному досвіді виживання.

Постапокаліптична проза зазвичай вирізняється особливою організацією наративу, що відтворює нестійкість, розірваність та багатовимірність реальності після катастрофи. Такі тексти часто відходять від класичної лінійної побудови сюжету, оскільки автори намагаються передати хаотичний характер нового світу, а також внутрішній розлад і травматичні переживання персонажів. Структура у цьому жанрі перестає бути суто технічним елементом і набуває концептуального значення: композиційні прийоми стають частиною змісту, підкреслюючи основні ідеї твору.

Для постапокаліптичних текстів типовими є фрагментарна побудова, порушення хронологічної послідовності, акцент на суб'єктивному баченні подій, впровадження документальних або псеводоментальних форм та багатоголосся оповіді. Разом ці елементи створюють враження розшарованого світу, що одночасно перебуває в стані руйнації й повільної реконструкції.

Розірваність наративу — одна з найвиразніших ознак постапокаліптичних творів. Сюжет часто складається з окремих епізодів, фрагментів спогадів, уривків історій, між якими можуть бути значні смислові або часові прогалини. Читач зустрічає недовомлені сцени, натяки на події, що не описані повністю, або згадки про минуле, яке вже неможливо реконструювати точно.

На художньому рівні фрагментарність стимулює активну участь читача, змушуючи його самостійно поєднувати розрізнені частини оповіді та формувати власну модель подій. Це посилює ефект залучення до змалюваного світу й підкреслює, що реальність після катастрофи не піддається простому, логічно послідовному опису.

У більшості постапокаліптичних текстів оповідь подається через обмежену точку зору — від першої особи або з позиції одного чи кількох персонажів, кожен із яких знає лише частину правди про світ. Такий спосіб організації матеріалу дозволяє заглибитися у внутрішній досвід героїв, їхні страхи, відчай,

провину, надії. Суб'єктивний ракурс робить катастрофу не абстрактною подією, а глибоко особистим переживанням.

Водночас така перспектива свідомо обмежує інформованість читача: він бачить лише те, що відкрито оповідачеві. Ця неповнота знання відтворює загальний стан постапокаліптичного світу, де немає єдиної, достовірної картини реальності, а кожен індивід сприймає її фрагментовано. Суб'єктивність оповіді підкреслює, що істина в умовах кризи завжди є частковою та залежною від точки спостереження.

Важливою композиційною рисою жанру є залучення форм, що імітують документи або мають вигляд «знайдених свідчень». Для значної частини творів цього жанру характерний багатоголосий спосіб організації наративу. Полівокальність може проявлятися у чергуванні кількох оповідачів, зміні фокалізації, використанні різних реєстрів мовлення, репрезентації різних соціальних груп або поколінь. Кожен із голосів фіксує свій досвід катастрофи, що створює мозаїчну картину світу.

Гібридність жанрових форм відбивається і на ритмі оповіді: спокійні, рефлексивні фрагменти можуть чергуватися з напруженими епізодами боротьби за виживання; документальні вставки — з ліричними монологам; сцени буденності — з моментами крайньої небезпеки. Це посилює відчуття нестабільності та непередбачуваності, що є органічною частиною постапокаліптичного світу.

У підсумку структурні й композиційні особливості постапокаліптичного тексту не зводяться до формальних експериментів. Вони безпосередньо пов'язані зі змістом жанру, допомагаючи передати зруйнованість реальності, травматичний досвід персонажів і складність процесів відновлення життя після катастрофи. Через фрагментарність, нелінійність, суб'єктивність та полівокальність автори створюють переконливу художню модель світу, у якому сама форма оповіді стає віддзеркаленням внутрішнього й зовнішнього хаосу.

1.2. Соціально-політичні, релігійні та екологічні чинники формування постапокаліптичного дискурсу

Формування постапокаліптичного дискурсу значною мірою зумовлене сукупністю чинників, які відображають колективні побоювання людства щодо можливого майбутнього. Він виникає на перетині соціальних, політичних, релігійних та екологічних процесів, що визначають характер сучасної цивілізації.

Суттєву роль у зародженні постапокаліптичної літератури відіграють соціально-політичні процеси, що супроводжуються нестабільністю та руйнуванням усталених структур. Пережиті людством війни, державні перевороти, кризи управління, економічні потрясіння й масове насильство сформували уявлення про крихкість цивілізаційного порядку. У художніх моделях це часто проявляється у зображенні суспільств, що втратили здатність до саморегуляції або стали жертвами деструктивної політичної волі.

Надмірна централізація влади і тенденції до авторитаризму також мали значний вплив. У багатьох текстах майбутнє зображене як наслідок необмеженого контролю держави, підміни свободи безпекою, тотальної маніпуляції інформацією. У таких моделях катастрофа постає закономірним завершенням політичного експерименту, що втратив людське обличчя. Водночас постапокаліптичний світ демонструє, як влада може трансформуватися у порожню оболонку або перетворитися на примітивну боротьбу за виживання.

Сучасні соціально-політичні виклики — зростання нерівності, масові переміщення населення, деградація систем соціального захисту — також стимулюють появу нових образів постапокаліпсису. У літературі нерідко описуються спільноти, що борються за обмежені ресурси, формуючи нові, часто жорстокі правила взаємодії.

Не менш важливим джерелом постапокаліптичних образів є релігійна традиція. У світах після катастрофи нерідко з'являються нові вірування, культи чи ритуальні практики. Вони виникають як спроба надати сенс хаосу, що охопив людське існування, і задовольнити потребу у пошуку опори після руй-

нування традиційних релігійних інституцій. Таким чином, релігійні чинники додають постапокаліптичним текстам алегоричної глибини та філософської багатомірності.

Окремий напрям формування постапокаліптичного дискурсу пов'язаний із сучасними екологічними кризами. Зміна клімату, деградація екосистем, забруднення планети, неконтрольований розвиток біотехнологій та поширення небезпечних вірусів — усе це стало потужним підґрунтям для сюжетів, у яких природа переходить у стан агресії або некерованої трансформації.

У таких творах екологічний крах зображується як наслідок людського нехтування природними законами й технократичного мислення. Катастрофи у вигляді потепління, епідемій, генетичних мутацій або радіаційних аварій показують людину перед обличчям світу, який перестав бути підконтрольним. Герої постають у ролі не лише свідків, а й жертв власної цивілізації, змушених пристосовуватися до ворожих умов та переглядати ставлення до природи (Хабета, 2011; с. 175–178; Claeys, 2017; р. 112–118).

Екологічні мотиви нерідко виступають також засобом попередження: письменники прагнуть привернути увагу до загроз, які вже існують у сучасному світі. Одним із найяскравіших прикладів є творчість Маргарет Етвуд, яка у своїх романах поєднує біотехнологічні експерименти, екологічну деградацію та соціальні зрушення, створюючи переконливі моделі майбутнього після катастрофи.

1.3. Комунікація у кризових соціумах та напрямки її дослідження

У сучасній гуманітарній науці поняття дискурсу посідає ключове місце, адже воно дозволяє осмислювати мову не лише як систему знаків, а як явище, тісно пов'язане з культурою, соціальними практиками та психологічними процесами. На відміну від традиційного розуміння тексту як завершеної структури, дискурс охоплює сам механізм творення й тлумачення висловлювань у конкретних історичних та суспільних умовах.

У працях теоретиків, зокрема Мішеля Фуко, дискурс постає як механізм формування об'єктів і одночасно — як умова їхнього мислення. За цією логікою, мова не просто описує світ, а створює його концептуальні рамки. (Фуко, 2003, с. 49–51). Представники критичного дискурс-аналізу, своєю чергою, наголошують на здатності дискурсу підтримувати або підривати соціальні нерівності. Вони акцентують увагу на тому, як за допомогою мовних структур можна легітимізувати владу, формувати ідентичності або підтримувати конфлікти між різними групами. Отже, аналіз дискурсу дозволяє простежити складні механізми, які лежать в основі соціального управління, публічної комунікації та ідеологічних стратегій.

У галузі літературознавства дискурс допомагає досліджувати не тільки мовні особливості художнього тексту, а й ширший культурний простір, у якому цей текст занурений. Літературний дискурс охоплює жанрову специфіку, типи нарації, особливості побудови персонажів, символічні структури та взаємодію автора і читача. У такому розумінні художній твір творить альтернативну модель реальності, конструюючи її засобами мови, стилю та композиції. Літературний дискурс також передбачає активну роль читача, який співтворить смисли, інтерпретуючи текст через призму власного досвіду та культурних норм.

Особливого значення дискурсивний підхід набуває у випадку текстів, що описують руйнування звичних структур світу — передусім постапокаліптичних. У подібних творах мовлення передає не лише зміни у зовнішньому середовищі, а й глибокі внутрішні зрушення в психіці персонажів. Дискурс постапокаліптичної літератури часто відзначається фрагментарністю, порушеною логічністю, домінуванням травматичних образів і повтором мотивів втрати. Це зумовлено тим, що у зруйнованому суспільстві традиційні канали комунікації перестають діяти або поступаються місцем хаотичним, нестійким формам мовлення.

Із точки зору психолінгвістики такий дискурс виявляє стан людської свідомості в умовах катастрофи. У мовленні персонажів відображаються дезорієнтація, пошук нової ідентичності, прагнення відновити внутрішню

цілісність. Мовні порушення, непослідовність висловлювань, нав'язливе повторення окремих образів чи фраз — усе це є симптомами того, що мова стає способом упорядкування хаосу та засобом психологічного виживання. Адже можливість висловитися чи назвати власні переживання часто є єдиною формою опору деструктивним обставинам (Корнієнко, 2014, с. 59).

У постапокаліптичних світах важливим є також соціально-політичний аспект дискурсу. У зруйнованих суспільствах комунікація набуває нових функцій: вона може служити інструментом контролю, засобом маніпулювання пам'яттю або, навпаки, способом її збереження. В антиутопічних моделях майбутнього мова підпорядковується ідеологічним цілям і може бути навмисно спотворена для регулювання мислення та поведінки людей. Цей підхід дає змогу дослідити, як саме влада використовує мовні механізми для встановлення порядку, домінування або придушення особистості.

Узагальнюючи, сучасне розуміння дискурсу охоплює широкий спектр соціальних, психологічних, культурних та ідеологічних факторів. Для постапокаліптичної літератури він є центральним інструментом, за допомогою якого розкривається специфіка зруйнованого світу, внутрішній стан персонажів і механізми суспільних трансформацій. Саме через дискурсивні практики постапокаліптичні тексти отримують глибину, складність і психологічну переконливість, перетворюючись на своєрідні моделі осмислення людського існування після катастрофи.

Однією з ключових рис комунікації під час криз є порушення її природної структури. Психіка людини під дією сильного стресу працює в режимі перевантаження, що відображається у розірваності висловлювань, нечітких логічних зв'язках, схильності до узагальнень або, навпаки, надмірної уваги до дрібниць. У мовленні домінує емоційний компонент, який часто витісняє раціональний, бо в умовах небезпеки передусім активуються захисні механізми, а не аналітичні. Тому типові для кризових ситуацій короткі фрази, повтори, повернення до травмувальних епізодів, а також потреба почути підтвердження своєї безпеки.

Такі зміни у мовленні зумовлені психолінгвістичними процесами. Людина, опинившись у хаотичних обставинах, намагається через мову відновити хоча б умовний контроль над реальністю.

Зміни торкаються і соціальних взаємин. Під час руйнування державних чи інституційних структур виникають нові форми влади — ситуативні, тимчасові та переважно неформальні. Мовлення стає маркером цих нових відносин: люди, які володіють важливою інформацією або мають доступ до знань, отримують вплив і авторитет. У таких спільнотах комунікативні стратегії перетворюються на спосіб утримання статусу, а мовлення — на простір боротьби за лідерство та визнання.

У кризових ситуаціях помітно зростає частка маніпулятивних форм комунікації. Брак достовірних даних, панічні настрої й потреба швидко реагувати створюють сприятливі умови для чуток, вигадок і пропагандистських меседжів. Люди дедалі частіше покладаються на неперевірені джерела, оскільки шукають хоч якусь визначеність. Через це мовні практики в таких умовах нерідко наповнюються недовірою, пошуком винних, підозрами та виправданням агресії, що поглиблює суспільний розпад і руйнує залишки довіри між людьми.

Не менш відчутною є зміна етичної складової комунікації. У стабільних соціумах мовлення базується на чітких нормах ввічливості, відповідальності та передбачуваності. У кризових умовах ці норми розмиваються, оскільки поведінка визначається не стільки культурними правилами, скільки потребою пристосування і збереження життя. З'являються нові мовні звички: надмірна лаконічність, уникання тем, що викликають травматичні спогади, або, навпаки, постійне обговорення небезпеки як спосіб зберегти контроль над ситуацією. Усе це демонструє, наскільки тісно переплетені комунікація і психологічні механізми подолання стресу.

Важливою частиною комунікації в кризових обставинах є внутрішнє мовлення.

У контексті постапокаліптичної реальності мовлення зазнає глибоких змін, що становлять важливу складову формування специфічного дискурсу зруйнованого світу.

Однією з найхарактерніших рис постапокаліптичної мови стає її уривчастість. Люди, що пережили різку зміну світового порядку, втрачають здатність вибудовувати цілісні наративи, що й відбивається у мовленні. Висловлювання набувають форми коротких, неповних фраз, між якими зникають логічні переходи та зв'язки. Таке порушення плавності пояснюється дією травматичних механізмів: психіка зосереджена на безпосередньому реагуванні, а не на створенні розгорнутих розповідей. У художніх творах така фрагментарність виконує також стилістичну роль, посилюючи відчуття непевності, втрати та розірваності зі старим світом (Дружина, 2019; с.117).

Суттєвих змін зазнає й функціональний аспект мовлення. У постапокаліптичних обставинах мова поступово відмовляється від риторичної складності та соціальних формальностей, зосереджуючись на практичних завданнях: попередженні небезпеки, передачі мінімально необхідних відомостей, координації рухів чи пошуку ресурсів. Через це мовлення стискається, спрощується, стає «економним». Зникають складні синтаксичні конструкції, декларативні форми та ввічливі формули. У комунікації домінують наказові фрази, короткі інформативні повідомлення та конкретні назви предметів, важливих для виживання. Така функціоналізація мови свідчить про її тісний зв'язок із життєвими потребами соціуму.

Разом із тим у постапокаліптичному дискурсі природно з'являються нові слова — неологізми, індивідуально-авторські назви, нові соціальні та символічні терміни. Вони описують явища, які не існували в попередньому світі: нові групи, професії, типи загроз. Ці одиниці формують новий шар лексики, що не лише номінує змінені реалії, а й виражає психологічну дистанцію між минулим і теперішнім. Часто такі новотвори мають метафоричне забарвлення або іронічний характер — як спосіб внутрішнього захисту від жорстокості нового світу (Кравець, 2019; с. 136–138).

У мовленні постапокаліптичного соціуму нерідко виникають і табуйовані теми. Події, пов'язані з травмою, втратою рідних або самим моментом катастрофи, можуть замовчуватися через їхню емоційну нестерпність або небезпеку для соціальної стабільності групи. Такі заборони стають невидимими межами комунікації. Водночас інші теми — наприклад, правила безпеки чи ресурси — обговорюються відкрито й постійно, оскільки є критично важливими для виживання. У постапокаліптичних творах така вибірковість тем допомагає створити враження напруженості, емоційної травми та внутрішніх конфліктів.

У мовній поведінці значних змін зазнають і комунікативні стратегії. Персонажі дедалі частіше вдаються до обережних, неповних фраз, натяків або коротких перевірочних реплік. Відкритість стає ризиком, тому мова набуває функції сканування — вона допомагає визначити, чи можна довіряти співрозмовнику. Це створює особливий тип діалогів, характерний для постапокаліптичних текстів: у репліках відчувається недомовленість, багатозначність, прихована загроза чи необхідність зважати на контекст.

Зміни торкаються й самої оповідної структури. Постапокаліптичні твори часто будуються на поєднанні різнорідних стилістичних фрагментів: уривків спогадів, документальних записів, особистих щоденників, розмов чи внутрішніх монологів. Така мозаїчність відображає фрагментацію реальності, що перестала бути цілісною. Мова набуває поліфонічності, передаючи множинність голосів і досвідів, які не піддаються єдиному впорядкуванню.

Отже, мовні зміни в умовах постапокаліпсису відображають комплексні процеси, що охоплюють і соціальний устрій, і внутрішній світ людей. Мова змінюється як жива система, що намагається пристосуватися до нових викликів, загроз і потреб. У літературі такі трансформації допомагають створити переконливий, психологічно достовірний образ реальності після катастрофи — світу, у якому і мислення, і мовлення перебудовуються разом із самим життям (Кравець, 2019; с. 139–141).

Розділ 2. Творчість Маргарет Етвуд та її зацікавлення екологічними питаннями

Маргарет Етвуд посідає провідне місце серед авторів сучасної англomовної літератури, чия творчість істотно вплинула на формування постапокаліптичного дискурсу початку XXI століття. Її романи вирізняються поєднанням гострої соціальної критики, екологічних застережень і проникливого психологічного аналізу, що робить її художній світ багатшаровим, концептуально насиченим та надзвичайно актуальним. Сама письменниця неодноразово підкреслювала, що уникає ярлика «фантастики» у вузькому розумінні, оскільки всі змальовані нею загрози вже мають підґрунтя в реальних тенденціях сучасної цивілізації. Саме завдяки цьому її твори сприймаються як зразок «екологічного» й соціального постапокаліпсису, тісно пов'язаного з теперішніми глобальними викликами (Vermeulen, 2015; с.44).

За жанровою природою проза Етвуд тяжіє до поєднання кількох напрямів: наукової фантастики, антиутопії, соціального роману та екологічно орієнтованої прози. Її художні світи змальовують майбутнє, у якому загострення екологічних, економічних і політичних криз призводить до руйнування суспільних структур та розламу природної рівноваги. Письменниця зосереджується не лише на описі наслідків катастрофи, а й ретельно відстежує причинно-наслідковий ланцюг, що перетворює сьогодення на стартовий майданчик для глобального обвалу. Таким чином, її тексти працюють як попередження, діагностика й аналітичний коментар до стану сучасного світу.

Екологічний вимір творчості Маргарет Етвуд є одним із домінантних. Письменниця послідовно демонструє, як руйнівна діяльність людини — забруднення довкілля, неконтрольоване використання ресурсів, звуження біорізноманіття, залежність від технологічних рішень — може завершитися цивілізаційною катастрофою. У її творах природа перестає бути лише декорацією, натомість виступає активним учасником подій: вона реагує на дії людства, здатна «помститися», деградувати або, навпаки, відновлюватися після занепаду людської цивілізації, поступово повертаючи собі території, покинуті людьми.

Окремий акцент Етвуд робить на проблематиці біотехнологій. Її особливо турбує питання меж відповідальності науковця і меж допустимого експерименту над живим. У трилогії «MaddAddam», до якої входить роман «Рік потопу», саме біотехнологічна криза стає ключовим чинником глобальної катастрофи. Змальований нею світ — це простір, де надпотужні корпорації фактично перехопили контроль над науковими розробками, підпорядкувавши їх логіці прибутку, а не етики. Створені ними організми та продукти виходять з-під контролю, запускаючи лавину незворотних змін. Через таку художню модель Етвуд наголошує на необхідності етичного регулювання науки й відповідальності людини за технологічні ризики (Cavalcanti, 2019; с. 101–104).

Margaret Atwood (Маргарет Етвуд) — одна із найвпливовіших письменниць Канади та світу, авторка, яка працює в різних літературних формах: від романів і короткої прози до поезії, есеїв та критичних праць. Її творчий доробок охоплює теми, що торкаються суспільства, особистості, влади, гендеру та психології. М. Етвуд справедливо вважають не лише представницею канадського письменства, а й однією із провідних авторок інтелектуальної літератури.

Маргарет Елеонор Етвуд з'явилася на світ 18 листопада 1939 року в Оттаві, у науковій родині. Її батько працював ентомологом, тому дитячі роки письменниці провела серед природи — місцях батькових експедицій. Вони здебільшого були тривалими. Місця проживання відповідно ізольованими, далеко від міського життя. Напевно, тому така її увага до екологічних тем і відчутно негативне ставлення до технічної цивілізації.

У 1957 році вона почала навчання в Університеті Торонто, а пізніше здобувала освіту у Гарварді, де займалася літературознавчими студіями. Поєднання академічної підготовки і творчої інтуїції сформувало здатність аналізувати соціальні процеси через художні образи. Уже в ранній поезії («Double Persephone», 1961; «The Circle Game», 1966) помітні її інтерес до межі між реальністю й вигаданим світом.

Літературний світ Етвуд побудований навколо питань влади, свободи, контролю над особистістю, соціальної нерівності та морального вибору. У центрі багатьох її творів — жінка, якій доводиться думати про гідність.

У романах «Оповідь служниці» (*The Handmaid's Tale*, 1985) та «Alias Grace» (1996) вона досліджує маргіналізацію жінки та парадигму її покорі на межі бунту.

Про творчу манеру Маргарет Етвуд пишуть, що вона інтелектуальна, іронічна, відзначається продуманою символікою. Авторка вміє створити ефект «подвійного змісту». Її герої мислять через спогади, асоціації, внутрішні діалоги. Звідси й доречність описувати психолінгвістичний аспект її текстів.

Дослідники відзначають три періоди творчості, але письменниця святкувала 85 ювілей, тому говорити про завершеність не доводиться. Перший етап (1960–1970-ті роки) характеризується пошуками власного голосу. Йдеться про ранні романи «The Edible Woman» (1969), «Surfacing» (1972). Уже тут можна побачити екологічні мотиви, соціальний контроль.

У другий період бачимо: «Оповідь служниці» (1985), «Cat's Eye» (1988), «Alias Grace» (1996).

Третій період (2000–2010-ті) можна назвати часом постапокаліптичної: «Oryx and Crake» (2003), «The Year of the Flood» (2009), «MaddAddam» (2013). Перед нами розгортаються картини екологічної катастрофи. Дослідники й критики наголошують: її осмислення майбутнього містить опертя на реальні тенденції сучасності, актуальні для епохи.

Хоча М. Етвуд часто асоціюють із феміністичною літературою, вона не обмежує себе вузькими ідеологічними рамками. В її романах постійно розгортаються теми морального вибору, внутрішньої сили, пам'яті, здатності мислити незалежно від соціальних шаблонів.

Одним із текстів, які проєдмонстрували складність мислення письменниці, стала робота «Вживання: тематика канадської літератури» (1972). Для молодшої на той час авторки вживання стає центральним принципом та темою багатьох канадських письменників, адже йдеться про

гостре відчуття боротьби із природою, кліматом. У статті «Теми виживання у романі М. Етвуд «Рік потопу» літературознавиця І. Хабета вказує, що, йдучи від ключового символу-концепції усієї канадської літератури, письменниця окреслює власні підходи: інтерес до питання самоусвідомлення героїв (хто я?) через розуміння місця перебування, питання жертвовності людини, стадій жертвовності та вміння виживання.

Екологічні питання, отже, пов'язанні із повсякденням канадця, а інтерес до них підтримується досвідом дитинства письменниці.

У постапокаліптичних текстах вона досліджує кризові умови: зміну моральних правил, пристосування до соціальних обставин після катастрофи. Герої у цих романах переживають страх, втрату, пошук нового сенсу, кинуті в середовище, де найголовніше – боротьба за існування, улюблена її тема: виживання.

Маргарет Етвуд — наша сучасниця, письменниця, яка звертається до гуманістичних, екологічних, філософських питань. Її твори стають дискусією про етику, владу та майбутнє людства. Її внесок полягає у створенні складної системи смислів.

Розділ 3. Особливості картин майбутнього у романі «Оповідь служниці» Маргарет Етвуд

У романі «Оповідь служниці» (1885) М. Етвуд конструює модель тоталітарної держави, яка використовує релігійну риторику та контроль над жіночим тілом як інструмент установа повної влади.

Письменниця скористалася порушення лінійної хронології — ще одна визначальна риса композиції постапокаліптичного тексту. Минуле, теперішнє і можливе майбутнє подаються у вигляді накладених одна на одну площин. Оповідь починається вже після катастрофи, а інформація про саму подію розкривається героїнею Джун поступово -- через флешбеки, спогади, уривки розповідей.

Таке змішування часу виконує кілька функцій: підкреслює контраст між «колишнім світом» і «теперішнім станом», передає внутрішню дезорієнтацію персонажів, створює ефект поступового прояснення ситуації, затримуючи ключову інформацію, що посилює драматичну напругу. У результаті читач ніби одночасно перебуває у різних часових вимірах, спостерігаючи, як руйнування світу вписується в особисту історію героїв.

Попри те, що текст роману «Оповідь служниці» зазвичай відносять до антиутопічного жанру, він має й постапокаліптичний потенціал, оскільки показує, як соціальні перекося та політичний фанатизм можуть підвести суспільство до цивілізаційного провалля.

3.1. Тоталітаризм, контроль та деградація соціальних зв'язків

Соціальна проблематика у постапокаліптичних і антиутопічних творах Маргарет Етвуд відіграє не менш важливу роль, ніж екологічна. Письменниця спрямовує увагу на питання влади, нерівності, гноблення та соціального контролю, які розхитують фундамент суспільства й зрештою можуть призвести до його розпаду.

У постапокаліптичних романах соціальна критика набуває нових акцентів. М. Етвуд зображує суспільство, у якому чітко виділені каста, корпора-

тивні структури та економічні класи, що визначають доступ до ресурсів, інформації та безпеки. Такий поділ робить систему вкрай вразливою (Vermeulen, 2015; с. 67–71).

Суттєвим є також фокус Етвуд на маргіналізованих групах.

У романі ми бачимо кілька груп принижених жінок: служниці-кухарки, служниці-покоївки, служниці-наложниці, як-от головна героїня. Призначення Джун – будучи сексуальною партнеркою командора Фреда, народити дитину. Усі інші – за межами великого міста – зараховані до категорії не-жінок.

Погодитися із приниженням, бути відповідно вихованою – це завдання лежить на виховательках – монашках-тітках. Для цього організована школа перевиховання.

При читанні твору виявляється, що саме ті, кого «офіційне» суспільство витіснило на периферію — екологічні активісти, релігійні громади з альтернативними цінностями, «дивакуваті» ізгої — виявляються найбільш підготовленими до життя після краху системи.

Катастрофа в її моделях не є раптовою, одномоментною подією. Навпаки, вона вибудовується як результат тривалого накопичення проігнорованих сигналів небезпеки: руйнування довкілля, моральної апатії, переорієнтації науки на інтереси капіталу, ерозії демократичних інститутів. Така логіка дозволяє письменниці перетворити постапокаліпсис на дзеркало сучасності: те, що у творі подано як «наслідок», насправді є художнім продовженням уже наявних тенденцій.

Із твору ми дізнаємося, що спочатку позбавили жінок права працювати, відібрали банкові рахунки. Потім прийшла поступова деградація. Така антиутопічна складова змісту.

М. Етвуд наголошує, що причини кінця світу слід шукати не лише у зовнішніх загрозах, а й у внутрішніх станах суспільства — моральній байдужості, відсутності етичних обмежень для влади та науки, нормалізації насильства й споживацтва. Саме завдяки цьому синтезу соціального й екологічного її постапокаліптичні світи набувають універсального звучання:

вони водночас говорять про можливе майбутнє та про те, що вже відбувається зараз.

Одним із провідних тематичних напрямів у романі Маргарет Етвуд «Оповідь служниці» є висвітлення глибоко вкоріненої гендерної нерівності, яка у Гілеаді перетворюється на цілісну систему владного примусу. У цьому суспільстві не існує випадкових чи гнучких соціальних ролей: гендерні позиції оформлені як обов'язкові функції, закріплені законом, релігійною доктриною та повсякденними ритуалами. М. Етвуд наголошує, що стать у тоталітарному контексті стає не просто ознакою, а інструментом домінування, завдяки якому держава вибудовує структуру підкорення та дисципліни. Унаслідок цього образ жінки звужується до її біологічної корисності, а будь-яка комунікація регламентується правилами, які не допускають індивідуального висловлювання.

Гендерна вертикаль у Гілеаді функціонує як розгалужений механізм, що визначає доступ до влади, можливість отримання інформації, соціальні привілеї та особисту автономію. Її сакралізація означає, що порушення встановленого порядку тлумачиться як моральний злочин. Таким способом авторка виводить на перший план проблему: гендерна сегрегація здатна перетворитися на політичний інструмент, якщо суспільство перестає відстежувати межі між владою та ідеологією (Bloom, 2004; с.22).

Жіноча група у Гілеаді поділена на окремі прошарки, і такий поділ має не символічний, а практичний характер. Різні касти виконують визначені функції:

- дружини — привілейований жіночий прошарок, що уособлює «нормативну моральність»;
- служниці — репродуктивний ресурс держави, позбавлений особистих прав;
- тітки — жінки-«виховательки», які впроваджують державну ідеологію та формують покору;
- марфи й економки — прислуга, що забезпечує побут;
- «нежінки» — група, усунена зі суспільства як «непридатна».

Цей поділ створює штучно сконструйовану конкуренцію всередині жіночої спільноти. Відсутність горизонтальних зв'язків руйнує можливість солідар-

ності й утримує тоталітарну систему у стані стійкості. Режим, таким чином, зміцнюється через протиставлення жінок одна одній, а не лише через примус.

Чоловіки теж розділені на соціальні групи, які позначають верхівку та нижчі «професії»: командори – це влада; нижче, безсумнівно, перебувають анголи-охоронці, водії. Усуненими й маргіналізованими стали бунтівники-вороги. Страту кількох утікачів показно як розгорнену сцену.

Цей роман, як і багато інших, пропонує перспективу змін, описує можливість відродження «старого», демократичного, ладу. Знаємо про утікачів, які гинуть на стіні. Авторка показує, що існує підпільна організація, яка допомагає утікачам. Цей мотив виражає надію на те, що спроби людства знайти нову опору поновлюватимуться, опір завжди має результат.

3.2. Нові ритуали як знаряддя ідеологічного контролю

Загроза у постапокаліптичному світі багатовимірною: це може бути хвороба, голод, насильство, хижа природа, технологічні мутації або власні психічні стани. Загрозою свободи Джун Фредової є не тільки покарання, а й виконання усіх приписів, накинута як норма. Інколи навіть недозволені й нерегламентовані втіхи й розмови (Atwood, 1985; с. 87–90).

Страх — один із фундаментальних елементів жанру. Він визначає поведінку персонажів, визначає їхню активність. Надія, бунт пов'язані передусім із порушенням правил, нещирим, впововину, виконанням ритуалів.

У художньому світі цього роману страх виконує роль засобу посилення драматизму: він створює напруження, відчуття невизначеності та непередбачуваності. Проте страх здатний виступати і як рушійна сила, спонукаючи героїв до активної боротьби, самозахисту або союзництва.

У сучасному постапокаліптичному дискурсі М. Етвуд людина повинна усвідомити власну відповідальність за майбутнє. Цей мотив особливо відчутний, коли йдеться про тілесне насилля, із яким погоджується Джун, і яке не прийняла її подруга, обравши бордель і проституцію, а матір подруги – жити поза містом і стіною.

У світі роману «Оповідь служниці» повсякдення, на яке прирекли головну героїню, побудоване на ритуалах. Будь-які приписи, заборони та формули на кшталт «Під оком» чи «Благословен плід» є невід'ємною частиною контролю: вони слугують вербальними нагадуваннями про постійний нагляд [Додаток 2]. Жінки-служниці не мають імен, вони стають додатком до чоловічих достоїнств командорів: Фредова, Ворренова.

Життя жінок упорядковується як послідовність повторюваних словесних і поведінкових шаблонів, які поступово знищують індивідуальну манеру висловлювання.

Такі ритуали виконують кілька завдань:

- підтримують дисципліну через автоматизм;
- зменшують виразність мови, уніфікуючи її;
- формують відчуття, що будь-яке слово контролюється;
- нищать особистість, відбираючи її суб'єктність.

Особливо показовим є ритуал «Церемонії» (злягання на подружньому ложі), що нормалізує насильницьке використання служниць. Завдяки релігійно виправданій формі фізичний примус набуває легітимності, а мовна частина ритуалу зводиться до мінімуму, що робить жінку повністю об'єктифікованою.

Одним із ключових інструментів влади є заборона жінкам читати й писати. Таке обмеження передусім позбавляє їх доступу до знань, однак наслідки значно глибші: відсутність можливості формувати й фіксувати власні думки руйнує когнітивні механізми критичного аналізу.

Окрім накидання мовних норм, важливу роль відіграє ритуалізована система зовнішніх ознак, насамперед — кольорова символіка одягу. Кожен колір позначає не лише статус, а й модель поведінки. Такі візуальні маркери:

- усувають можливість індивідуального самовираження;
- зміцнюють ієрархію;
- формують відчуття тотального контролю;
- нагадують про межі дозволеного.

М. Етвуд демонструє: зовнішній ритуал діє так само ефективно, як і мовний, — він закріплює владу на символічному рівні (Харченко, 2021; с. 58–59).

Наслідки такої системи виявляються у внутрішньому стані жінок. Постійний страх, відчуття провини та депресивні переживання стають частиною їхнього повсякдення. Внутрішній конфлікт між пам'яттю про минуле та вимогами теперішнього створює напругу, яка проявляється у відчуженні, пригніченості та втраті себе.

Для Джун Фредової писання щоденника, мовлення, — один зі способів утриматися за власну ідентичність. Її прагнення називати речі своїми іменами є тихою формою спротиву системі, яка прагне знеособити будь-який індивідуальний голос. Головна героїня також наважується випросити косметичні засоби, кохатися із шофером, відвідати заборонений заклад для чоловічих втіх, врешті — просто спланувати втечу. Так письменниця підкреслює, що навіть у цілком контрольованому просторі людина здатна шукати внутрішні шляхи свободи.

3.3. Мова персонажів та її мовленнєві варіанти

Психолінгвістичний підхід у дослідженні постапокаліптичних світів Маргарет Етвуд дає змогу розкрити внутрішні механізми переживання катастрофи, способи адаптації до нової реальності та характер комунікативної поведінки героїв. У романах «Оповідь служниці» та «Рік потопу» мова персонажів постає не як нейтральний засіб спілкування, а як багатозарядний інструмент: він фіксує психологічні травми, відображає форми підкорення або опору й демонструє зміну когнітивних моделей у ворожому довіллі.

У постаті героїні під прибраним іменем Фредова (Джун) М. Етвуд пропонує приклад мовлення, що відтворює травмовану психіку.

Її внутрішній голос побудований на уривчастості, паузах, коливаннях між минулим і теперішнім. Це свідчить про постійне зіткнення між тим, ким вона була, і тим, ким змушена бути в Гілеаді.

По-перше, мовлення героїні має виразну двоплановість. Із одного боку, це стримані, ритуально відрегламентовані фрази, які диктує режим. Вони позбавлені емоцій, мета, що за ними стоїть, -- замаскувати свої наміри та не збурити підозри. Саме тому переважають внутрішні монологи. І це другий план. У них звучить справжнє «я» героїні.

По-друге, мовлення Офред має ознаки посттравматичної фрагментації. Її розповідь постійно переривається, час розсипається на фрагменти, оповідь ковзає між подіями. Така розірваність відтворює психологічне середовище тоталітаризму, де пам'ять перетворюється на нестабільний, пошкоджений архів.

Таким чином, мова Фредової виконує функцію внутрішньої терапії та прихованого опору: розповідаючи, вона зберігає себе.

Мовлення Тітки Лідії (монастирський контроль; школа служниць) стає уособленням офіційної риторики Гілеаду. Її комунікативні стратегії спрямовані на психологічне підпорядкування, зміну свідомості та формування нової ідеологічної картини світу.

Основні риси її мовлення:

- догматичність і ритуальність, що створює ілюзію непорушної істини;
- модальність наказового типу («належить», «слід», «заборонено»), яка програмує поведінку підлеглих;
- маніпулятивність, коли насильство подається в термінах «дисципліни», «захисту» або «піклування»;
- цитування сакралізованих текстів як спосіб легітимації контролю.

Таке мовлення конструюється, щоб демонструвати зниження здатності до критичного аналізу та формування залежності від владної структури. Її слова перетворюються на механізм дисциплінування та внутрішньої цензури.

Мовна залежність головної героїні ретельно фіксується письменницею; складається враження, що вона стає підґрунтям психологічного контролю.

Це добре простежується у внутрішніх роздумах Фредової: її монолог нерідко виглядає обірваним, наповненим паузами та внутрішніми мовчаннями. Така фрагментарність демонструє, як заборони впливають на структуру мислення та емоції.

Лінгвістичний контроль у світах М. Етвуд формується двома різними, але подібно репресивними моделями — тоталітарною та корпоративною.

У Гілеаді («Оповідь служниці») влада реалізує контроль через:

- наказові конструкції («повинні», «належить», «заборонено»);
- ритуальні формули, що витісняють природну мову («Під оком», «Благословен плід»);
- лексичні конструкції, які замінюють індивідуальність стандартними шаблонами.

Такі мовні кліше працюють як інструмент встановлення дисципліни: вони підкріплюють покору, нормалізують насильство та відтворюють ідеологію на рівні щоденної комунікації. Постійний повтор робить їх маркерами колективної мови підпорядкування.

Композиційно Маргарет Етвуд вирішила дати можливість почути кілька голосів про устрій країни Галеад, скориставшись можливостями введення псевдодокументальних фрагментів. Заключні сторінки роману переносять нас у простір із іншими персонажами: учені-історики на конференції обговорюють віднайдений щоденник утікачки Джун, обдумують, чи вірити її свідченням. Подібні вставки створюють ефект автентичності, ніби читач має доступ до реальних матеріалів з архіву зруйнованого світу. Мозаїчна композиція «підриває» правду історії служниці, але й утверджує її як можливий варіант історій про тоталітарний світ.

Розділ 4. Постапокаліптичний світ у романі «Рік потопу»

У романі Маргарет Етвуд «Рік потопу» («Year of the Flood», 2006), що входить до трилогії «Безумний Адам» («MaddAddam»), постає світ, який не раптово, а поступово занурюється в стан глобальної руїни. Авторка змальовує не одномоментний катаклізм, а затяжний процес розпаду — екосистем, моральних орієнтирів, соціальних структур.

Саме тривалість та накопичувальний характер змін підкреслюють, що катастрофа є наслідком довготривалих хибних рішень людства. М. Етвуд вибудовує складну модель реальності, де екологічні деградаційні процеси невіддільні від діяльності корпорацій, які займаються біотехнологіями й перетворюють живу природу на полігон для дослідів і сферу бізнесу (Howells, 2005; с. 146–148).

Однією з найхарактерніших рис постапокаліптичних творів письменниці є органічне поєднання екологічних і соціальних тем у єдину концептуальну систему. На відміну від текстів, у яких катастрофа має одну домінуючу причину (наприклад, лише техногенну або суто військову), у її прозі криза завжди є комплексною. Екологічні проблеми загострюються на тлі соціальної несправедливості, політичного цинізму й безконтрольного функціонування корпорацій, а технологічні досягнення стають інструментом нерівності, а не прогресу.

У «Році потопу» корпорації фактично заміщують державу: вони встановлюють власні закони, керують усіма аспектами життя, контролюють наукові знання та інформаційні потоки. У результаті саме такі структури стають співтворцями катастрофи — і соціальної, і біологічної.

4.1. Екологічна катастрофа та біотехнологічна загроза

Екологічний крах у романі «Рік потопу» не функціонує лише як декоративне тло. Він формує логіку дій героїв, визначає соціальну стратифікацію та задає можливі траєкторії майбутнього. Безвідповідальне використання природних ресурсів, культ надмірного споживання та ігнорування екологічних обмежень поступово приводять до точки неповернення.

Паралельно розгортається інша лінія — біотехнологічна: наука, відірвана від етики, стає джерелом глобальної загрози, кульмінацією якої постає штучно створена пандемія, що знищує більшість людства.

Ситуація довкілля у романі постає результатом тривалого зневажання природних законів. Письменниця показує світ, у якому люди остаточно віддалилися від природи: ґрунти виснажені, вода токсична, повітря забруднене, а кліматичні зміни зробили значні території непридатними для нормального життя (Легкий, 2020; с. 138–140).

Екосистеми втрачають здатність до самовідновлення через постійне втручання комерційних структур, які розглядають природні ресурси виключно як товар.

Особливий акцент зроблено на мутації живого. На місці звичних видів виникають гібридні організми, виведені у лабораторіях [Додаток 3]. Такі створіння витісняють природні форми життя, що символізує глибоке спотворення природного порядку.

У творі персонажами стають «нові» люди. Вони вирощені в лабораторії молодим генетиком Деркачем, а виховані й олюднені – красунею Орикс. Їхнє існування ставить під сумнів значення людської унікальності, етичні засади еволюції та саме поняття «нормальної» біологічної форми. Звісно, що тут бачимо відсилання до експериментів із клонування людини та намірами контролювати сексуальні потяги чоловіків. Письменниця ставить запитання: чи має людство право так радикально переписувати власну природу, і що відбувається, коли результат експерименту виходить за межі людського контролю?

М. Етвуд демонструє, що технологізована природа вже не є ані безпечною, ані передбачуваною: це простір, де людина намагається грати роль творця, не розуміючи наслідків власних експериментів.

4.2. Соціальна структура постапокаліптичного художнього світу

Екологічна тема тісно пов'язана із соціальною. Корпоративні еліти мешкають у відносно захищених, контрольованих середовищах, тоді як більшість населення змушена жити в небезпечних «плебанктонних» зонах. Така просторово-екологічна сегрегація підкреслює, що наслідки катастрофи не розподіляються рівномірно: найбільше страждають ті, хто не має доступу до ресурсів і захисту (Atwood, 2006, с. 32–35).

Біотехнологічний компонент у романі виконує роль одного з головних рушіїв драматичного розвитку подій. Компанії, що займаються генетичними й фармацевтичними розробками, фактично замінили державу в управлінні суспільством. Їхні лабораторії — це закриті простори, де створюють нові форми життя, синтетичні продукти, модифіковані організми, «ліки» та віруси. М. Етвуд чітко підкреслює: коли наука працює лише на прибуток, а не на спільне благо, вона легко перетворюється на джерело руйнування.

Кульмінаційним виявом біотехнологічної загрози стає поява «Потопу Божого» — навмисно сконструйованого вірусу. Пандемія, яку він викликає, не є природним явищем; це наслідок цілеспрямованого втручання в біосферу. Вірус слугує своєрідним «інструментом очищення», що знищує людство, але за ним стоять корпоративні інтереси, прагнення контролю та небажання зупиняти небезпечні експерименти. Так М. Етвуд показує, що науковий прогрес без етичних рамок стає формою масового знищення.

Іншим аспектом є створення нових видів живих істот, зокрема деркачат — генетично модифікованих «постлюдських» істот.

Переплетіння екологічної руїни й біотехнологічних маніпуляцій у романі відображає не лише фізичний, а й моральний крах цивілізації. Корпорації контролюють економіку, інформаційний простір, наукові розробки й навіть

тілесність людей. Вони ухвалюють рішення, які види тварин будуть збережені, які препарати потраплять на ринок, а які експерименти залишаться таємними (Atwood, 2006, с. 318–320).

У такій системі біотехнології стають засобом зміцнення влади й збільшення прибутків, а не інструментом розвитку людства. Людина перетворюється на ресурс або об'єкт випробувань; головні персонажі Тобі та Рен підозрюють, що людське м'ясо уже споживається через заклади фаст-фудів. М. Етвуд наголошує, що там, де відсутні моральні обмеження й прозорість, наукова діяльність неминує веде до зловживань.

Таким чином, біотехнологічна загроза у романі — це не просто сюжетний мотив про небезпечний вірус чи мутантів, а маркер глибокої етичної кризи. Наука, від'єднана від відповідальності, стає частиною великого постапокаліптичного сценарію.

4.3. Релігійно-екологічні спільноти

У «Році потопу» спільнота «Божих Садівників» функціонує як альтернативний осередок існування: вони практикують добровільну простоту й високий рівень солідарності. Після катастрофи саме їхній спосіб життя виявляється життєздатним. Таким чином, М. Етвуд переоцінює звичні соціальні ієрархії, наголошуючи, що майбутнє залежить не лише від технологічної могутності, а й від моральної стійкості. Серед них чимало втікачів із спільноти учених-експериментаторів.

На тлі руйнації довкілля й тотального корпоративного контролю виникають альтернативні форми спільнот. Однією з них є група «Божих Садівників» — релігійно-екологічна громада, що поєднує духовні практики з екологічним стилем життя. Їхній спосіб існування побудований на відмові від надмірного споживання, повазі до природи та намаганні жити в гармонії з довкіллям.

Спільнота виступає ідейною протиположністю корпораціям. Якщо останні уособлюють безконтрольне використання технологій і природи, то «Садівники»

репрезентують спробу повернення до етичних основ існування: переробка відходів (виготовлення оцтових рідин), вирощування городів на висотних будинках, розведення бджіл.

М. Етвуд через них показує інший шлях адаптації до кризи — не шлях посилення контролю й технічної експансії, а шлях внутрішньої зміни, переоцінки цінностей і відповідальності перед екосистемою. Мають вони й свою школу, в якій вивчають властивості рослин та способи орієнтації у «диких» місцевостях. Спільнота вирощує продукти, використовує екологічні технології, навчає дітей основам виживання, формує етичну економіку й підтримує суворі норми поведінки. Така система виявляється противагою корпоративному світу, заснованому на жадобі прибутку та маніпуляції населенням.

У результаті релігійно-екологічні рухи в романі стають не лише сюжетним контрастом, а й носіями альтернативної моделі майбутнього: такого, у якому виживання можливе тільки за умови зміни ставлення людини до природи та власної влади над нею.

У романі Маргарет Етвуд «Рік потопу» постапокаліптична реальність постає як середовище, у якому докорінно змінюються соціальні та релігійні форми організації. Замість колишніх державних інституцій, що втратили вплив і функціональність, з'являються альтернативні моделі співіснування, здатні забезпечити людям відчуття безпеки, морального орієнтиру та колективну підтримку. Поступовий розпад політичних структур, послаблення суспільної солідарності й загальна вразливість стають каталізаторами появи нових спільнот, які формуються під тиском екологічної й біотехнологічної катастрофи.

Їхня модель співжиття не обмежується релігійним компонентом, а являє собою цілісну соціальну систему з власною етикою, правилами й практиками виживання. У ситуації, коли центральна влада втратила регулювальні механізми, такі спільноти перебирають на себе функції самоорганізації та підтримки індивіда.

Після руйнування усталеного порядку духовність набуває зовсім іншої ваги. Релігійні уявлення у романі перестають бути лише сферою особистої віри та перетворюються на спосіб подолання хаосу, засіб пояснення катастрофи та джерело психологічної стабільності (Бовсунівська, 2015; с. 214–216).

Спільнота «Садівників» формує синкретичне вчення, у якому апокаліптичні мотиви переплетені з екологічною етикою. Їхня доктрина базується на критичному ставленні до людської жадібності та переконанні, що моральний і природний занепад стали результатом цивілізаційної вседозволеності. У такій інтерпретації прогнозований «Потоп Божий» набуває значення неминучого очищення, що має повернути світ до природної рівноваги. Віра стає способом зберегти внутрішній порядок у ситуації, коли зовнішній світ руйнується.

Поступове зникнення державних сервісів — освіти, медицини, соціального забезпечення — робить альтернативні групи єдиною ефективною формою колективного виживання. «Божі Садівники» демонструють високий ступінь організованості: ієрархічна структура, чіткий розподіл обов'язків, власні освітні та ритуальні практики, а також автономні системи харчування й ресурсного забезпечення.

4.4. Ритуали та конструювання спільної ідентичності

Для нових соціальних структур ритуали відіграють ключову роль. Вони забезпечують повторюваність, стабільність та гармонію в обставинах невизначеності. Ритуальна практика «Садівників» складається зі співів, молитов, урочистостей, присвячених природним явищам, а також екологічних настанов, що мають виховний характер.

Такі церемонії виконують декілька важливих функцій:

- формують належність до групи;
- передають основні цінності новим поколінням;
- створюють моральний каркас поведінки;
- утримують соціальну дисципліну.

Ритуалізація повсякденності стає інструментом збереження спільності в умовах загального розпаду.

Жіночі ролі та соціальна підтримка всередині спільноти

У постапокаліптичних умовах трансформація жіночих ролей набуває особливої ваги. У корпоративних структурах та за межами безпечних зон жінки здебільшого позбавлені права голосу та повноцінної суб'єктності. На противагу цьому, у спільноті «Божих Садівників» жінки займають активні позиції: вони є наставницями, медичними фахівчинями, лідерками та хранительками традицій.

М. Етвуд демонструє, що альтернативні спільноти здатні не лише зберегти людяність, а й створити більш рівноправні, гуманні та етичні форми співіснування, де жінки відіграють помітну роль і впливають на розвиток групи.

Сформовані в умовах катастрофи релігійно-соціальні структури виконують функцію не лише тимчасової адаптації до хаосу, а й потенційної моделі післякатастрофічного світу. Вони створюють стійкі системи:

- мережі взаємодопомоги;
- моральні кодекси;
- сталу економіку;
- екологічно орієнтовані практики;
- психологічну підтримку;
- альтернативу корпоративній експлуатації.

М. Етвуд підкреслює, що саме такі групи можуть становити основу нового суспільного укладу — більш етичного, екологічно свідомого й солідарного. Їхня здатність до самоорганізації та колективна згуртованість стають ключем до виживання в постапокаліптичному світі.

4.5. Мова персонажів та її мовленнєві варіанти

На противагу гілеадському дискурсу, мовлення героїні роману «Рік потопу» Тобі відзначається прагненням до чіткості та внутрішньої впорядкованості. Пережиті нею травми формують стриманий, інтелектуально зосереджений стиль. Її розповідь побудована на точності, описовості, прагненні фіксувати факти без емоційного перебільшення. Це — механізм самозбереження, що дає можливість. Її мовлення насичене описами світу природи, спостереженнями за змінами середовища та ритуалами «Божих Садівників». Це формує альтернативну модель бачення світу, де природа стає основним орієнтиром.

Рен представляє іншу особистість — емоційно-асоціативне мислення, відкрита до спілкування, легко вразлива дівчинка-підліток. Її голос коливається між теперішніми переживаннями та дитячими спогадами.

Характерні ознаки:

- часті відступи й зміна теми;
- образне, емоційно забарвлене мовлення;
- фіксація на травмах минулого, які формують її реакції в сьогоденні;
- тенденція до самоаналізу через переживання й метафоричні образи.

Такий мовний стиль відтворює психіку, що шукає стабільності, але постійно повертається до емоційних болючих точок.

Мовлення Адама Першого, одного із лідерів-проповідників спільноти Садівників, відзначається поєднанням проповідницької риторики та міркуваннями філософського гатунку на теми екології. Воно виконує роль духовного й етичного каркаса для спільноти «Божих Садівників».

Його дискурс ґрунтується на:

- метафоричності та притчевості;
- ритмічності та повторюваності, що підсилює сугестивний ефект;

- поєднанні релігійних текстів з екологічними принципами;
- створенні почуття безпеки та спільності.

Таким чином, його мовлення встановлює моральні орієнтири, задає ритуальну структуру життя та формує колективну ідентичність.

У постапокаліптичних світах Маргарет Етвуд моделі комунікації набувають нової функціональності, оскільки вони формуються всередині суспільств, де традиційні соціальні структури зазнали руйнування або радикального переосмислення. Катастрофічні обставини — політичний переворот, екологічний колапс, технологічні експерименти та криза гуманістичних цінностей — зумовлюють появу нових форм взаємодії між чоловіками й жінками. Мовлення стає не просто засобом передачі інформації, а інструментом боротьби, адаптації та збереження ідентичності.

У «Році потопу» контроль набуває іншого, більш «сучасного» звучання: мовна влада зосереджена в руках корпорацій, що маніпулюють термінами науковості та обіцянками технологічного «прогресу». Типові мовні інструменти:

- евфемізми, що приховують небезпеку («покращені організми», «стабільні модифікації»);
- корпоративна лексика («оптимізація», «ефективність», «вдосконалення»);
- псевдонаукова риторика, що маскує моральну аморальність дій.

Таким чином, мовний контроль у двох романах має різну форму, але однакову мету — створити модель світу, де логіка влади здається єдиною можливою.

Саме поєднання екологічного виснаження та біологічної зброї формує специфічну постапокаліптичну візію М. Етвуд у романі «Рік потопу», яка читається як застереження сучасній цивілізації.

Розділ 5. Порівняльний аналіз моделей постапокаліпсису в обох романах. Наративні стратегії авторки

Порівняння романів Маргарет Етвуд «Оповідь служниці» та «Рік потопу» дає можливість прослідкувати різні варіанти постапокаліптичних моделей, які авторка вибудовує у своїх сюжетах. Попри те, що ці твори належать до різних циклів та відтворюють несхожі сценарії майбутнього, їх поєднує спільна проблематика занепаду суспільства, руйнування людської автономії та перекроювання соціальних відносин під тиском політичних, екологічних або технологічних криз. В обох випадках апокаліптичні зміни не постають як раптова катастрофа.

Порівняльний аналіз цих текстів дозволяє виокремити два основні способи моделювання постапокаліпсису, яких дотримується М. Етвуд: соціально-політичний варіант в «Оповіді служниці» та екологічно-технологічний у «Році потопу». Хоча механізми формування кризи відмінні, обидві моделі демонструють схожі явища — інтерес письменниці до осмислення механізмів руйнування старих систем, народження нових спільнот і втрату комунікації (страх, переховування від інших, фізичне усунення іншого) як адаптивного інструмента.

Світ Гілеаду у романі М. Етвуд демонструє постапокаліптичний сценарій, що виникає внаслідок політичного перевороту та демографічної кризи. Апокаліпсис тут має радше ідеологічну природу: він не пов'язаний із нищівним знищенням довкілля, натомість представляє колосальну руйнацію демократичних механізмів, правових гарантій та людської свободи (домінує антиутопічна модель). Письменниця змальовує соціум, який повертається до архаїчних релігійних трактувань, формує жорстку гендерну піраміду та підпорядковує особисте життя тотальному нагляду.

Основні елементи цієї моделі постапокаліпсису включають:

- встановлення диктатури як головної форми катастрофи;
- перетворення жіночого тіла на інструмент демографічної політики;
- знищення особистості шляхом регуляції поведінки й мови;

- руйнування горизонтальних зв'язків — їх замінюють примусові ролі;
- контроль над культурою та інформацією через цензуру.

Такий тип апокаліпсису є рукотворним: він виникає як наслідок політичного радикалізму та спроби побудувати владу на страхові й покорі. Руйнування людяності тут відбувається через державну ідеологію, а не через природні чи технологічні процеси.

На відміну від Гілеаду, «Рік потопу» пропонує модель, у центрі якої — фізичний розпад світу. Екологічні катастрофи, біотехнологічні експерименти та корпоративний контроль формують багаторівневу кризу, яка одночасно зачіпає природу, суспільні структури й людську мораль. Світ занепадає під тиском техногенного розвитку, неконтрольованої науки та ринкової логіки.

До ключових характеристик цієї моделі належать:

- тотальна деградація екосистем;
- домінування корпорацій над ресурсами, медициною й інформацією;
- поява біотехнологічних загроз, зокрема створення пандемічного вірусу;
- розпад державних інституцій;
- формування альтернативних спільнот як способу виживання.

Тут катастрофа має матеріальну основу: руйнується фізичний світ, змінюється природа, з'являються нові гібридні форми життя, а людина виявляється нездатною контролювати власні технології.

Мова у постапокаліптичних умовах стає одним із головних маркерів влади, виживання та ідентичності. Обидва романи демонструють, як трансформація мовлення відображає новий суспільний уклад. В «Оповіді служниці» комунікація обмежена й підпорядкована ідеології; заборонені слова та ритуальні формули підтримують структуру влади; будь-яка приватна розмова небезпечна; мовчання стає вимушеним способом самозахисту.

У тексті «Році потопу» маємо різноманітності форми комунікації й співжиття.

У результаті мова у Гілеаді — механізм пригнічення, тоді як у «Році потопу» вона перетворюється на ресурс відновлення спільноти.

Ставлення до тілесності в обох романах демонструє різні моделі влади.

В «Оповіді служниці»:

- жіноче тіло постає як ресурс для державної політики;
- репродуктивна функція переважає над особистою;
- контроль реалізований через релігію, медицину та насильство (Atwood, 1985, с. 134–137)

У «Році потопу»:

- тіло вразливе до генетичних маніпуляцій, інфекцій та токсинів;
- корпорації керують тілесністю через біотехнології;
- тілесність стає простором боротьби за виживання, а не ідеологічним інструментом.

Таким чином, якщо Гілеад експлуатує тіло як елемент політичного механізму, то екосистема «Року потопу» підпорядковує тіло природному та технологічному хаосу.

Персонажі в різних постапокаліптичних моделях обирають несхожі способи при звичаєння до нової реальності. В «Оповіді служниці» пристосування базується на внутрішньому опорі; існують мікроспільноти солідарності, хоча вони заборонені.

У романі «Рік потопу» виживання можливе завдяки колективності, екологічна етика формує спосіб життя, взаємодопомога на рівні невеликих громад і спільнот замінює зруйновані державні інститути. Гілеад побудований на ізоляції, тоді як «Рік потопу» демонструє силу спільної дії.

Побудова постапокаліптичної картини у творах Маргарет Етвуд спирається не лише на опис наслідків катастрофи чи демонстрацію суспільного краху, а й на ретельно вибудовані наративні техніки. Оповідні прийоми стають для письменниці способом не просто подати історію, а відтворити внутрішню логіку зруйнованого світу, психологічний стан персонажів та механізми формування нової соціальності. Етвуд створює багаторівневу текстову структуру,

де фрагментарність, зміна нараторів, внутрішній монолог, ритуальна лексика та елементи псевдодокументальності працюють разом, формуючи ефект повного занурення в реальність після катастрофи.

Одним із центральних прийомів Етвуд є розірвана, мозаїчна побудова тексту. В «Оповіді служниці» розповідь складається з коротких фрагментів, спогадів і раптових відступів. Подібна структура:

- відображає зламаність внутрішнього світу героїні;
- демонструє нестійкий часовий простір, де минуле й теперішнє зливаються;
- реагує на атмосферу хаосу, що панує в тоталітарній системі.

У «Році потопу» ця ж техніка працює через постійне переходження між кількома часовими лініями та подійними площинами. Фрагментарність тут — це спосіб передати мислення людей, які існують у стані небезпеки та втрати опори, де світ більше не є цілісним.

Залучення кількох нараторів у «Році потопу» створює складне переплетення голосів, яке:

- демонструє різні реакції на катастрофу;
- дозволяє побачити світ з альтернативних перспектив;
- руйнує будь-яку можливість «єдиного» погляду на події.

Голоси Тобі, Рен, Адама Єдина та інших героїв формують багатовимірну картину, у якій кожен персонаж охоплює лише частину реальності. Мозаїчність стає аналогом зламаного суспільства — розбитого на окремі групи, історії та інтерпретації.

У творах М. Етвуд саме внутрішній монолог забезпечує найглибше проникнення у свідомість персонажів. Він відкриває те, що приховане від зовнішнього світу. В романі «Оповідь служниці» така форма набуває більшого символічного й ідеологічного значення, адже представлена через щоденник, який переховується; він створює альтернативу тоталітарному світові (Atwood, 2006, с. 96–99).

М. Етвуд активно вводить у структуру романів стилізації під документи: проповіді, псалми, повідомлення, інструкції, нотатки дослідників. Подібні вставки формують ефект «архіву» постапокаліптичного світу.

- У «Році потопу» псалми та проповіді Адама Єдина стають канонічними текстами нової культури.

- У «Оповіді служниці» «Історичні нотатки» створюють дистанційований погляд із майбутнього, який показує, як оповідь перетворюється на предмет офіційного аналізу.

Завдяки цьому технічному прийому вигаданий світ набуває історичної глибини та здається максимально реалістичним.

Однією з яскравих особливостей стилю Етвуд є поступове розкриття інформації. Читач дізнається про світ не одразу, а фрагментарно, подібно до того, як його сприймають самі персонажі. Цей прийом створює:

- відчуття невпевненості та нестабільності;
- постійний очікувальний напружений стан;
- ситуацію обмеженого доступу до знання.

У постапокаліптичному контексті таке подання інформації підкреслює: повне й достовірне знання вже неможливе — світ розбитий, і його опис може бути лише частковим.

Підсумкові спостереження

Попри суттєві відмінності, обидва романи Етвуд ілюструють спільну думку: апокаліпсис — це не зовнішня сила, а наслідок людських дій, моральних прорахунків і соціальних помилок.

Спільні риси обох моделей:

- крах соціальних інститутів;
- руйнування традиційної моралі;
- виникнення нових форм спільнот;
- втрата довіри між людьми;

- загроза індивідуальності;
- наявність структури влади, що прагне контролю.

Відмінності полягають у природі катастрофи:

- Гілеад — продукт політичного фундаменталізму та патріархального диктату;
- «Рік потопу» — наслідок екологічного виснаження й технологічних зловживань;
- ритуали Гілеаду служать примусу, а практики «Садівників» — збереженню спільноти;
- одна модель статична, інша — динамічна.

Узагальнюючи сказане, слід відзначити, що обидва твори попереджають про небезпеку втрати етичних орієнтирів і демонструють, що майбутнє залежить від того, як людина взаємодіє зі світом — політичним, соціальним, природним та технологічним.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження постапокаліптичного дискурсу у романах Маргарет Етвуд «*Оповідь служниці*» та «*Рік потопу*» дозволило комплексно проаналізувати художні, соціальні, екологічні, гендерні та психолінгвістичні компоненти, що формують авторську модель майбутнього у ситуації глобальної катастрофи. Обидва тексти — попри різні естетичні стратегії та відмінні типи зображених суспільств — демонструють глибинну єдність у трактуванні причин та наслідків цивілізаційної кризи. М. Етвуд пропонує читачеві не традиційний сценарій одномоментного «кінця світу», а художню реконструкцію поступового, системного й багатовимірного розпаду соціальних інститутів, людських цінностей, екологічної рівноваги та комунікативних моделей.

Постапокаліпсис у її творчості функціонує не лише як жанрова рамка, а як концептуальний інструмент критичного осмислення сучасних глобальних тенденцій — радикалізації влади, руйнування екосистем, деформації комунікаційних практик та ерозії гуманістичних цінностей.

Одним із ключових результатів дослідження стало визначення ролі мовлення як домінантного механізму формування ідентичності в умовах тоталітарного й посткатастрофічного середовища. Аналіз наративних стратегій персонажів виявив, що мова у романах М. Етвуд є не лише засобом опису, а й інструментом психологічного самозахисту, способом опрацювання травми та репрезентацією внутрішнього спротиву. В «Оповіді служниці» фрагментарний, розщеплений внутрішній дискурс Фрелової демонструє напругу між зовнішньою нормативністю й внутрішньою автономією, тоді як у «Році потопу» мовні моделі Тобі та Рен окреслюють різні траєкторії адаптації та відбудови суб'єктності.

Дослідження також підтвердило, що у творах М. Етвуд мова стає осердям механізмів влади.

Окремої уваги заслуговує символіка руйнування й відновлення, яка структурує художній всесвіт письменниці. Образи природи, води, пам'яті, тіла

та ритуалу утворюють метафоричне поле, у межах якого катастрофа осмислюється не як остаточна втрата, а як можливість переформатування та перегляду ціннісних засад.

Одним із ключових результатів дослідження є встановлення того, що постапокаліпсис у творчості Етвуд функціонує не лише як жанрова рамка, а як інструмент соціокультурної критики, що дозволяє осмислити сучасні глобальні виклики — політичний радикалізм, деградацію екологічних систем, тоталітаризацію комунікації, біотехнологічні ризики та кризу гуманістичних орієнтирів. У цьому контексті постапокаліптичний світ постає не як віддалена фантазія, а як метафорична проекція тенденцій, притаманних реальному суспільному розвитку.

Аналіз обох романів показує, що авторка презентує тоталітарні та корпоративно-технологічні моделі влади як такі, що здатні мати контроль передусім через обмеження комунікації та солідарності. У Гілеаді офіційні формули та ритуали формують «мову покори», що підміняє індивідуальний досвід колективною доктриною. У світі *MaddAddam*-трилогії контроль здійснюється за допомогою технократичної (вчені), корпоративної влади (власники корпорацій), покликаної приховати масштаби екологічних та біотехнологічних загроз. Саме у такий спосіб виявляє себе катастрофа, яка провокує насильство: між інформаційними режимами та системами підпорядкування.

Важливим компонентом дослідження є аналіз символіки та метафорики руйнування й відродження. Природа, пам'ять, тіло, ритуал, вода, рослинність — усі ці образи у творах Етвуд формують складну систему, у якій руйнування постає не як остаточний кінець, а як умова трансформації. Відродження пов'язане з екологічними циклами, жіночою солідарністю, духовними практиками, відновленням пам'яті та боротьбою за власний голос. Символічний вимір тексту підтверджує, що для М. Етвуд майбутнє не є суто песимістичним: у ньому приховано можливість переоцінки, очищення та створення нових форм співіснування.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що постапокаліптичний світ у романах Маргарет Етвуд — це багатовимірна конструкція, у якій поєднуються соціальні, психологічні, гендерні, екологічні та мовні аспекти.

Результати роботи можуть сприяти глибшому розумінню механізмів соціального руйнування й відновлення, а також осмисленню ролі мови в процесах виживання, трансформації та реконструкції людського досвіду у світі після катастрофи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Atwood M. In Other Worlds: SF and the Human Imagination. New York: Doubleday, 2012.

2. Atwood M. *Oryx and Crake*. New York: Anchor Books, 2004.
3. Atwood M. *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature*. Toronto: Anansi, 1972. 300p.
4. Atwood M. *The Handmaid's Tale*. Toronto: McClelland & Stewart, 1985.
5. Atwood M. *The Year of the Flood*. Toronto: McClelland & Stewart, 2009.
6. Baccolini R., Moylan T. *Dark Horizons: Science Fiction and the Dystopian Imagination*. New York: Routledge, 2003.
7. Bloom H. *Margaret Atwood's The Handmaid's Tale*. New York: Inforbase Publishing, 2004.
8. Cavalcanti I. *Margaret Atwood's Dystopian Fiction: Feminism and Resistance*. Routledge, 2019.
9. *Dystopia: A Natural History* / Gregory Clayers. Oxford: Oxford University Press, 2017. 580p.
10. Howells C. A. *Margaret Atwood*. London: Bloomsbury Publishing, 2005. 224p.
11. *Margaret Atwood's Apocalypses* / Ed. Karma Waitonen. Cambridge Scholars Publishing, 2015. 115p.
12. Tolan F. *Margaret Atwood: Feminism and Fiction*. Rodopi, 2007.
13. Vermeulen P. *Contemporary Literature and the Postapocalypse*. New York: Palgrave Macmillan, 2015. 182p.
14. *Women's Utopian and Dystopian Fiction* / Ed. S.R. Wilson. Cambridge: Cambridge Scholar Publishing, 2015. P. 156 – 203.
15. Англомовні письменники: Видавництво Й.В.Метцлер / Переклад з німецького видання. Тернопіль: Богдан, 2009. С. 170 – 172.
16. Армстронг Дж.К. Чому «Розповідь служниці» не втрачає своєї актуальності [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-cul-43992881>
17. Бережко І. Антиутопічні моделі в сучасній англомовній літературі. Наукові записки НаУКМА. Філологія. 2018. Т. 194. С. 45–51.

- 18.Бовсунівська Т. Постапокаліптичний роман. *Жанрові модифікації сучасного зарубіжного роману*. Харків: Діса плюс, 2015. С. 202 – 228.
- 19.Бовсунівська Т. Роман доби постмодернізму. *Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману* : Підручник. Київ: Київський університет, 2009. С. 372 – 477.
- 20.Варданян М. Світова література XX–XXI ст. в англomовному дискурсі: монографія. Київ: Акта, 2021. 202с.
- 21.Галич О. Історія літературознавства. Київ: Либідь, 2002. 392 с.
- 22.Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ: Либідь, 2001. 440с.
- 23.Гуменюк О. Жанрові модифікації антиутопії в літературі XXI століття. *Літературний процес*. 2019. № 14. С. 21–28.
- 24.Давиденко Г., Стрельчук Г., Гринчак Н. Історія зарубіжної літератури XX століття: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2011. 488с.
- 25.Дружина Т. Психолінгвістичні підходи до аналізу художнього твору. *Науковий вісник ПНПУ ім. К.Ушинського*. 2019. №28.
- 26.Дяченко Н. Дискурсивні моделі контролю у сучасній антиутопії. *Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова*. Серія Філологія. 2018. № 9. С. 72–79.
- 27.Етвуд М. Оповідь служниці / Переклад з англ. Олена Оксенич. Харків: КСД, 2017. 272с.
- 28.Етвуд М. Рік потопу / Переклад з англ. Наталія Михаловська. Харків: КСД, 2021. 480с.
- 29.Калько О. Трансформація образу майбутнього у сучасній дистопії. *Науковий вісник ХНУ*. Серія: Філологія. 2020. Т. 89. С. 103–109.
- 30.Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія: У 2 т. Київ: ВЦ«Академія», 2007.
- 31.Колошук Н. Історія зарубіжної літератури: У 2 ч. Частина 1: Модерна доба. Київ: Кондор, 2023. 520с.
- 32.Корнієнко І. Лінгвопрагматика художнього тексту. Київ, 2014.

- 33.Кравець Н. Специфіка постапокаліптичного дискурсу у сучасному англомовному романі. *Питання літературознавства*. 2019. № 99. С. 132–141.
- 34.Легкий М. Екологічні визії в англомовній художній літературі. *Наукові записки РДГУ*. Серія: Філологічні науки. 2020. № 33. С. 136–142.
- 35.Лисенко О. Проблематика виживання у сучасній англомовній прозі. *Вісник ЖДУ ім. Франка*. 2017. № 2. С. 147–153.
- 36.Литвиненко К. Наративні моделі у романах катастрофи. *Культура і сучасність*. 2021. № 2. С. 102–108.
- 37.Літературознавство : Словник основних понять. Тернопіль : Богдан, 2005. 280с.
- 38.Літературознавчий словник-довідник / За ред. Г. Ф. Штоня, Р. Гром'яка, Ю. Коваліва. Київ: Академія, 2007.
- 39.Маргарет Етвуд.
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B5%D1%82_%D0%95%D1%82%D0%B2%D1%83%D0%B4
- 40.Мартинюк О. Концепт влади у дистопічних романах англомовної літератури. *Волинь – Житомирищина: історико-філологічний збірник*. 2017. № 27. С. 210–217.
- 41.Овчаренко Н. Постколоніальні проекції канадської прози: Монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 512 с.
- 42.Овчаренко Н. Транскультурний дискурс: мандрівка до канадської ідентичності. *Постколоніалізм. Генерації. Культура* / за ред Т.Гундорова, А.Матусяк. Київ: Лаурус, 2014. С. 84 – 97.
- 43.Публічна розмова з Маргарет Етвуд. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=tHX7ECY6DQ4>
- 44.Радчук О. Маргарет Елеонора Етвуд. *Зарубіжна література межі XIX–XX та XX ст.*: Підручник. Тернопіль: Навчальна книга, 2023. С. 1127 – 1133.

45. Сірук В. Особливості художнього моделювання альтернативних світів у сучасній літературі. *Південний архів. Філологічні науки*. 2022. № 85. С. 57–63.
46. Таран О. Канадська проза кінця XX – початку XXI ст.: проблематика та художні моделі. *Вісник Київського університету. Іноземна філологія*. 2016. Вип. 48. С. 89–95.
47. Улюра Г. Ніч на Венері: 113 письменниць, які сяють у темряві. Київ: ArtHuss, 2020. С. 367 – 371.
48. Хабета І. Проблематика екологічної катастрофи у творчості Маргарет Етвуд. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2011. Вип. 19. С. 175–182.
49. Хабета І. Теми «виживання» у романі М.Етвуд «Рік потопу». *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2012. Вип. 20.. Ч. 2. С. 189 – 195.
50. Харченко О. Наративні стратегії у сучасній англomовній дистопії. *Літературознавчі обрії*. 2021. Вип. 28. С. 54–61.
51. Чепіга Ю. Елементи екологічної дистопії у сучасному англomовному романі. *Філологічні трактати*. 2019. № 11(1). С. 45–50.
52. Чорна Г. Інтерпретація майбутнього у канадській літературі. *Вісник Чернівецького університету. Філологія*. 2015. № 747. С. 118–124.

Додаток 1. Символи та метафори руйнування й відродження

У постапокаліптичних романах Маргарет Етвуд система символів і метафор виконує функцію не лише художнього оформлення світу після катастрофи, а й глибинного інтерпретаційного механізму. Через образи, повторювані мотиви та символічні паралелі авторка розкриває подвійність постапокаліптичного

стану: руйнування, що здається остаточним, водночас містить у собі зародки оновлення. У цьому вимірі символіка стає показником психологічних трансформацій персонажів, зміни соціальної структури та еволюції світоглядних позицій.

1. Руйнування як втрата людського світу та розпад порядку

У двох романах Етвуд мотив руйнування проявляється через широкий спектр художніх знаків, що репрезентують втрату стабільності та розклад цивілізації.

У «Оповіді служниці» руйнування має передусім символічний характер:

- покинуті простори, вулиці й приміщення, що нагадують про знищену демократичну реальність;
- деіндивідуалізація через заміну імен на функціональні позначення — метафора втрати суб'єктності;
- червоні шати служниць як синтез насильства, плідності та загрози;
- нав'язане мовчання, яке перетворюється на знак повного контролю над внутрішнім світом жінки.

Ці символи демонструють не стільки фізичний занепад, скільки морально-політичну деградацію суспільства, що відмовилося від гуманістичних принципів.

У «Році потопу» руйнування вже матеріальне та біологічне:

- змінені ландшафти, техносміття, мутації рослин і тварин;
- вода як стихія подвійної дії — знищення та очищення;
- середовища, спотворені біотехнологіями, — алегорія людського втручання в межі природи;
- зламані екологічні цикли, що перестали функціонувати.

Етвуд показує, як людські амбіції та корпоративна влада стають передумовою глобального краху.

2. Тілесність як метафора руйнування й контролю

Тіло у постапокаліптичному контексті — один із найнавантажениших символів.

У Гілеаді жіноче тіло редуковане до репродуктивної функції:

- воно сприймається як ресурс держави;
- обмежується законами та ритуалами;
- позбавляється волі, приватності та індивідуальності.

Таким чином, тіло метафоризується як захоплена територія — простір, у якому влада здійснює повний контроль.

У «Році потопу» тілесність репрезентує вразливість людини перед техноекологічними загрозами:

- експерименти корпорацій перетворюють тіло на полігон,
- віруси та мутації демонструють крихкість людського виду,
- межа між «природним» і «сконструйованим» стирається.

Тілесні метафори в обох романах фіксують головне: цивілізація втрачає контроль над власними створіннями, а людина — над власною тілесністю.

3. Образи очищення та циклічності як символи відродження

Попри домінування мотивів руйнування, у текстах Етвуд наявні образи, що натякають на відновлення.

У «Році потопу» символічний потенціал відродження проявляється через:

- рослинність, яка проростає крізь руїни — знак життєстійкості природи;
- ритуальні практики «Божих Садівників», засновані на екологічній етиці й не-наси́льстві;
- воду, що після катастрофи очищує і дає можливість почати заново;
- харчові та побутові практики, які пропонують альтернативну модель існування.

Тут природа — не лише тло, а активний агент оновлення.

У «Оповіді служниці» символи відродження більш приховані, але важливі:

- спогади Офред про минуле, що зберігають її ідентичність;
- внутрішній голос, який не підкоряється системі;
- моменти співучасті між жінками;
- натяки на можливий спротив.

Відродження тут набуває форми внутрішньої боротьби за збереження свідомості й права говорити.

4. Релігійні та екологічні образи як два різні способи осмислення відновлення

М. Етвуд активно використовує релігійну символіку, але робить це по-різному в двох романах.

У «Році потопу» релігійні мотиви переосмислені в екологічному ключі:

- Апокаліпсис — результат моральної та екологічної недбалості людства;
- Потоп — природне очищення;
- нове життя можливе лише в умовах злагоди з природою.

В «Оповіді служниці» релігія — інструмент маніпуляції, що маскує насильство. Проте символічні «тріщини» у ритуалах (іронічні ремарки Фредової, провали релігійної логіки) вказують на можливість руйнування ідеологічної монолітності.

5. Підсумок

Символіка в романах Маргарет Етвуд створює багатошаровий простір, у якому образи руйнування та відродження існують у постійній взаємодії. Руйнування уособлює не лише фізичний занепад, а й моральну деградацію, втрату мовного й соціального порядку. Водночас метафори оновлення підкреслюють, що навіть у найтемніших умовах можливі альтернативні шляхи існування — через пам'ять, внутрішній голос, солідарність та повернення до природних циклів.

Етвуд пропонує не апокаліпсис як фінальну точку, а процес трансформації, у якому крах стає умовою для переосмислення цінностей та народження нових моделей взаємодії з довкіллям і самими собою.

СИМВОЛІКА ВОДИ, ЗАНЕПАДУ ТА ВІДРОДЖЕННЯ (THE YEAR OF THE FLOOD)

E.1. Water as Destruction

"The Waterless Flood was not water at all, but it swept through the world like a tide—leaving silence in its wake." (ch. 1)

E.2. Plants Growing Through Ruins

"Green shoots pushed through cracks in the pavement. Life persisted where civilization failed." (ch. 24)

E.3. Ritual Renewal

"The Gardeners believed every seed held a lesson: death first, then rebirth." (ch. 5)

Додаток 2

ОПИСИ ПРОСТОРУ ЗАНЕПАДУ ТА КОНТРОЛЮ

(THE HANDMAID'S TALE)

A.1. Room as Prison Symbol

"A chair, a table, a lamp. The window only opens partly... There isn't much left of me; they will not allow it. The room is as austere as a prison cell."^[11]_[SEP] (The Handmaid's Tale, ch. 2)

A.2. Restricted Interior Space

"There must have been once a door in the ceiling... A blind plastered over. No real access to the outside world. They've eliminated anything you could tie a rope to." (ch. 2)

A.3. Silence as Architectural Feature

"The room is quiet, like a place that has been waiting for me. Or for someone else. There's a sense of enforced stillness." (ch. 2)

Додаток В. ОПИСИ ОДЯГУ СЛУЖНИЦЬ (THE HANDMAID'S TALE)

B.1. Red Dress and Identity Erasure

"Everything except the wings around my face is red: the colour of blood, which defines us. The red is meant to make us easy to see, and to symbolize fertility, maybe." (ch. 5)

B.2. White Wings as Blindfold Metaphor

"The white wings are to keep us from seeing and being seen. They are blinkers, meant to shut out the world." (ch. 5)

B.3. Clothing as State-Controlled Uniform

"Nothing is accidental in Gilead. The dresses, the gloves, even the shoes are assigned: every item signals your function, your category, your powerlessness." (ch. 4–6)

Додаток С. ОПИСИ РУЙНУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЇ (THE YEAR OF THE FLOOD)

C.1. Urban Ruins

"The buildings looked peeled open, as if the walls had been gnawed away by time. Streets were empty, overgrown; nature had begun reclaiming everything." (The Year of the Flood, ch. 3)

C.2. Toxic Environment

"The air shimmered with chemical dust... Nothing smelled natural anymore. Even the rain had turned corrosive." (ch. 6)

C.3. Collapse of Infrastructure

"Whole blocks were abandoned. Storefronts smashed, towers half collapsed. It felt like walking through the bones of a dead civilization." (ch. 10)

Додаток 3. БІОІНЖЕНЕРНІ ІСТОТИ ТА МУТАЦІЇ (THE YEAR OF THE FLOOD)

D.1. Rakunks

"The rakunks, cute as toys with their striped tails, were engineered pets: raccoon-skunk hybrids, docile but unpredictable." (ch. 8)

D.2. Liobams

"The liobams had been designed to merge the innocence of lambs with the power of lions... but they became uncontrollable predators instead." (ch. 14)

D.3. Mo'Hairs

"The Mo'Hairs grew humanlike hair in long silky strands, cultivated for wigs and cosmetic markets." (ch. 18)

D.4. Giant Pigoons

"The pigoons had human brain tissue spliced into them... They watched you with too much awareness." (ch. 20)

D.5. Horticultural Mutations

"Plants grew in bizarre patterns; colours were too bright, shapes too swollen. Genetic tampering had twisted even the simplest weeds." (ch. 12)

Додаток F. МОВНІ ФОРМУЛИ КОНТРОЛЮ (THE HANDMAID'S TALE)

F.1. Ritual Greetings

"Blessed be the fruit." "May the Lord open." (ch. 4)

F.2. Surveillance Language

"Under His Eye." (ch. 4)

F.3. Forbidden Words

"The Bible is kept locked away; we are not allowed to read. Words belong to the state." (ch. 15)

Додаток G. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЧЕРЕЗ МЕТАФОРУ РУЙНУВАННЯ (THE HANDMAID'S TALE)

G.1. Fragmentation of Self

"I feel like a shadow caught between places... They have scraped away the person I once was." (ch. 10)

G.2. Memory as Resistance

"Nolite te bastardes carborundorum." (ch. 9)

